

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Petr Sukovítý

Nepříčetnost a zmenšená příčetnost

Diplomová práce

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma nepřičetnost a zmenšená přičetnost vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 10. července 2013

Touto cestou bych rád poděkoval za odborné vedení mé diplomové práce a cenné rady JUDr. Bronislavě Coufalové, Ph.D. Rovněž JUDr. Ivaně Rabinské, Ph.D. a Mgr. Radkovi Vašků, za podnětné připomínky.

Obsah

Úvod	7
1. Historický vývoj institutu nepřičetnost	8
1.1 Nepřičetnost jako součást trestního práva	8
1.2 Trestní odpovědnost nepřičetných osob ve starověkém Římě	8
1.3 Nepřičetnost ve středověku	9
1.4 Všeobecný zákoník o zločinech a jejich trestání	10
1.5 Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z r. 1852	10
1.6 Trestní právo po vzniku Československa	13
1.7 Trestní zákon z roku 1950	13
1.8 Srovnání úpravy v Trestním zákoně 140/1961 Sb., s právem současným	14
1.9 Historický vývoj jednotlivých kritérií nepřičetnosti	17
1.10 Historický vývoj institutu zmenšená přičetnost	17
2. Nepřičetnost v trestním právu – z pohledu platné legislativy	18
2.1 Vymezení pojmů přičetnost a nepřičetnost	18
3. Biologické kritérium nepřičetnosti	21
3.1 Projevy duševní poruchy z hlediska trestního zákona: Duševní nemoc	21
3.1.1 <i>Přechodné situační poruchy</i>	21
3.1.2 <i>Psychopatie</i>	23
3.1.3 <i>Maniodepresivní psychóza</i>	25
3.1.4 <i>Schizofrenie</i>	25
3.1.5 <i>Oligofrenie</i>	26
3.2 Projevy duševní poruchy z hlediska trestního zákona: Hluboká porucha vědomí	26
3.3 Projevy duševní poruchy z hlediska trestního zákona: Mentální retardace	26
3.4 Projevy duševní poruchy z hlediska trestního zákona: Těžká asociální porucha osobnosti	27
3.5 Projevy duševní poruchy z hlediska trestního zákona: Jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka	27
3.5.1 <i>Neurózy</i>	28

4. Psychologické kritérium nepřičetnosti	29
5. Zmenšená přičetnost v platném právu	30
5. 1 Zmenšená přičetnost a trestný čin zabití	30
6. Nepřičetnost způsobená návykovými látkami	32
6.1 Trestný čin opilství	32
6. 2 Zmenšená přičetnost způsobená působením návykových látek	34
6. 3 Návykové látky – alkohol	34
<i>6. 3. 1 Patologická opilost</i>	35
6. 4 Návykové látky – omamné látky	37
<i>6.4.1 Úvaha nad možnou souvislostí mezi užíváním konopí a nepřičetností</i>	38
6. 5 Návykové látky – Psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepřiznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování	40
7. Postavení soudního znalce v problematice nepřičetnosti	41
7. 1 Psychiatrický posudek	43
7. 2 Zákon 36/1997 Sb., o znalcích a tlumočnících	45
7. 3 Psycholog jako soudní znalec	48
<i>7. 3. 1 Inteligence – důvod pro exkulpaci části romské minority?</i>	48
8. Trestní právo procesní a sankce v případech nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti	49
8. 1 Procesní postup vůči nepřičetnému pachateli	49
8. 2 Dualismus trestních sankcí	49
8. 3 Procesní postup vůči zmenšeně přičetnému pachateli	50
8. 4 Ochranné léčení	50
8. 5 Zabezpečovací detence	52
<i>8.5.1 Procesní souvislosti</i>	53
<i>8.5.2 Úvaha o zabezpečovací detenci a trestu smrti</i>	54
9. Specifické hodnocení duševního stavu mladistvého	55

10. Srovnání České a Slovenské právní úpravy	56
11. Úvahy de lege ferenda	58
11.1 Vliv nepřičetnosti na soukromé právo	58
11.2 Prevence trestné činnosti	59
Závěr	60
Seznam použité literatury	62
Anotace	65
Annotation	66

Úvod

V rámci studia trestního práva mne velmi oslovila problematika nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti pachatele, a to ve dvou rovinách.

První je fenomén duševní poruchy jako jednoho z předpokladů naplnění kritérií nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Zvláštní, vnitřní svět, v němž pachatel žije, kde lze jen obtížně odlišit realitu od představ a který je podhoubím pro spáchání trestného činu nebo činu jinak trestného – tedy duševní nemoc, i další aspekty duševního zdraví, které jsou zahrnuty do legální definice duševní poruchy jsem se snažil poznat podrobněji, tak, jak na ně nahlíží odborníci z oboru psychiatrie.

Druhou rovinou je skutečnost, jak trestní právo odlišně přistupuje k trestní odpovědnosti pachatelů nepřičetných, a zmenšeně přičetných, v jak značné míře zohledňuje jejich psychický stav. Zajímavé je rovněž sledovat vývoj tohoto přístupu, jak se měnil v průběhu doby.

Práci tvoří jedenáct kapitol, přičemž každá z nich problematiku nepřičetnosti rozebírá z jiného hlediska. Rád bych tak přinesl ucelený obraz o tom, jaké podmínky musí být splněny, aby pachatel mohl být prohlášen za nepřičetného či zmenšeně přičetného a jaký procesní postup se vůči takovému pachateli uplatní. Trestní zákoník definuje jednotlivé duševní poruchy, na jejichž základě lze vyslovit nepřičetnost. Proto se pokouším tyto poruchy více přiblížit, především formou duševních profilů pachatelů, kteří trpí takovými poruchami. Některé formy duševní poruchy mohou vzniknout jako následek požití nebo aplikace návykové látky. Vzhledem ke snadné dostupnosti takových látek ve společnosti a z toho plynoucího rizika páčání trestné činnosti věnuji takto podmíněné nepřičetnosti samostatnou kapitolu. Práci jsem završil úvahami *de lege ferenda*, o vlivu ryze veřejnoprávního institutu nepřičetnost na právo soukromé a dále o prevenci páčání trestné činnosti.

Nejvýznamnějším použitým zdrojem byly publikace, kterých je k danému tématu dle mého názoru dostatečné množství, a to i publikací mapujících problematiku nepřičetnosti ve starověku a středověku. Zejména při zpracování kapitoly týkající se nepřičetnosti vyvolané návykovými látkami jsem využíval internetové zdroje. Cenným zdrojem byly rovněž právní předpisy a určitá teoretická východiska jsem podpořil judikaturou Nejvyššího soudu.

1. Historický vývoj institutu nepřičetnost

1.1 Nepřičetnost jako součást trestního práva

Základy trestního práva vznikaly současně se vznikem lidské společnosti. Jednalo se o primitivní normy, které určovaly, jak nakládat s osobou, která porušila společenská pravidla. Normy měly přísný charakter, který neodpovídal závažnosti porušení. Důvod byl nejdříve sakrální, když se kmen, jehož byl viník členem, obával pomsty bohů. Jednotlivec neznamenal nic, kmen jedinou možností, jak přežít, proto směl být jednotlivec obětován a ostatní tak zůstali zachováni.

Sakrální ráz trestních norem se dále vyvíjel do podoby krevní msty poškozeného vůči škůdci, která se později změnila v poskytnutí určité náhrady za způsobenou újmu, a postupem doby vzniklo trestní právo jako právo státu nestranně a objektivně reagovat na spáchaný čin.¹

I v těchto nejstarších dobách však byl zohledňován duševní stav pachatele a proti pachateli nepřičetnému – byť ne v dnešním slova smyslu – volen odlišný procesní postup. Proto lze uzavřít, že institut nepřičetnosti je součástí trestního práva od dob jeho zrodu.

1.2 Trestní odpovědnost nepřičetných osob ve starověkém Římě

Duševní nemoci zmiňoval již Zákon 12 desek, i když v souvislosti s úkony soukromého práva. Římské trestní právo rozlišovalo několik skupin pachatelů trpících duševní poruchou, kterým byl trest odpuštěn, avšak mohli být drženi ve vězení z důvodu bezpečnosti.² V konečném důsledku tak zřejmě neexistoval rozdíl mezi postavením pachatele přičetného, odsouzeného k trestu odnětí svobody a nepřičetného, který byl do vězení umístěn z preventivních důvodů. Oproti dnešní právní úpravě je rovněž zcela odlišné postihování trestných činů spáchaných v opilosti. Opilost byla jinou skutečností, již právo respektovalo jako důvod vylučující trestnost skutku, a to i tehdy, šlo-li o opilost dobrovolnou, s výjimkou případu *actio libera in causa*. Krom toho římské právo privilegovalo manžela, který zabil svůdce své ženy a učinil tak v hněvu.³

---

¹ KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1935. s. 13.

² RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1931. s. 21.

³Tamtéž

1. 3 Nepříčetnost ve středověku

V této době vznikaly v jednotlivých zemích tzv. hrdelní řády, mezi nimiž patřil k nejvýznamnějším Hrdelní řád Karla V. (*Constitutio Criminalis Carolina*), vydaný v roce 1532.⁴ Stanovila beztrestnost pro pachatele zabivšího člověka ve stavu, kdy neměl své smysly. V jiném ustanovení pak upravuje trest pro pachatele jiných zločinů než zabití tak, že o něm rozhodne rada znalců v případech, kdy pachatel byl beze svých smyslů.⁵ Ferdinand I. v roce 1627 vydal pro české země Obnovené zřízení zemské, které obsahovalo rovněž trestní ustanovení, silně ovlivněná právě CCC.

Zemské řády byly postupem doby doplňovány jednotlivými kancelářskými nařízeními a více a více se uplatňuje myšlenka odstrašujícího trestu. Tento ráz má i Hrdelní řád Josefa I. z r. 1707 (*Josefina*).⁶ Netrestá toho, kdo je úplně zbaven rozumu a mírní trest u těch, kdo jsou rozumu zbaveni částečně.⁷

Marie Terezie vydala v roce 1768 pro všechny dědičné země rakouské hrdelní řád *Constitutio criminalis Theresiana*. Je postaven na koncepci trestu jako prostředku odstrašení⁸, avšak v oblasti nepříčetnosti je pokrokový, neboť značně rozšiřuje oblast privilegovaných patologických stavů, např. melancholii, oslabení smyslů, opilost, mohutné afekty, aj. Oproti současné úpravě mohla být polehčující okolnost rovněž vysoký věk, či hluchota. Všechny uvedené stavy způsobovaly buď beztrestnost, nebo mírnější potrestání.⁹ Vyšší úroveň tohoto zákona lze spatřovat i v zavedení institutu znalců, kteří začali posuzovat duševní stav pachatele, což do té doby bylo úkolem soudců.¹⁰

---

⁴ KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1935. s. 15.

⁵ RÁLIŠ, Antonín. *Studie o příčetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1931. s. 21.

⁶ KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1935. s. 15.

⁷ RÁLIŠ, Antonín. *Studie o příčetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1931. s. 21.

⁸ KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1935. s. 15.

⁹ RÁLIŠ, Antonín. *Studie o příčetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1931. s. 21.

¹⁰ CÍSAŘOVÁ, Dagmar., VANDUCHOVÁ, Marie.: *Nepříčetný pachatel*. Praha: Inštituce pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 11-12

1.4 Všeobecný zákoník o zločinech a jejich trestání

Jedná se o trestní zákoník Josefa II z roku 1787, silně ovlivněného dobou. Z pohledu trestního práva byla osvícenství doba, která odmítala dosavadní absolutistické tendence, které pojímaly trest jako odstrašující prostředek, a byl proto nepřiměřeně krutý. Tento nový pohled na funkci trestu byl značně ovlivněn pro tehdejší dobu příznačnými filozofickými úvahami o společenské smlouvě, podle které jsou mocenské vztahy ve společnosti dány fiktivní smlouvou mezi všemi členy společnosti. Význam tohoto zákoníku spočívá zejména v důsledném uplatňování zásady *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, která patří mezi základní zásady platného práva.¹² Všeobecný zákoník uvádí rovněž důvody, pro které považuje pachatele za nepřičetného, to znamená pachatel je beze smyslů, rozumu zcela zbaven, byl-li čin spáchán ve střídavém pomnutí smyslů v době, kdy toto pomnutí trvalo, v nahodilém opilství nebo ve smyslovém pomatení, v němž si pachatel svého jednání nebyl vědom a nebo došlo-li k činu v důsledku neodolatelného násilí a tlaku.¹³ Tyto důvody později inspirovaly trestní zákon z roku 1852.

1.5 Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z r. 1852

Revoluce v roce 1848 přinesla změnu na rakouském trůnu, kdy císaře Ferdinanda I vystřídal František Josef I. Ten v roce 1852 vydal císařským patentem č. 117 říšského zákoníku Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích. Jelikož český stát byl součástí rakouského císařství, vztahovala se na něj místní působnost tohoto zákona a je tak součástí naší trestně právní historie. Dle Solnaře se jedná o novou redakci předchozího Zákona o zločinech a těžkých policejních přestupcích, z r. 1803. Omezila se jen na právo hmotné. Byl vybudován na myšlence trestu jako odplaty, úměrné závažnosti trestného činu, tedy v duchu osvícenských idejí. Nepřihlíželo se k povaze zločince ani k okolnosti, že stejný trest působí na různé osoby různě. Teprve po revoluci v roce 1918 přicházela postupně myšlenka individualizace trestu, a začala nahrazovat princip úměrnosti viny a trestu.¹⁴

---

¹² KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1935. s. 17.

¹³ RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1931. s. 22.

¹⁴ SOLNAŘ, Vladimír. *Trestní právo hmotné. Část obecná*. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1947. s. 25.

Zákon obsahuje první díl, O zločinech a druhý díl, O přečinech a přestupcích. Ke vzniku trestní odpovědnosti za spáchaný zločin se vyžadoval zlý úmysl. Ten se dělil, podobně jako v platném právu, na úmysl přímý – pachatel si zlo spojené se zločinem rozvážil a umínil, a úmysl nepřímý spočívající v tom, že pachatel určité jednání zamýšlel a při tomto jednání obvykle nastává či snadno nastat může zlo, které je spojené se zločinem. Tak jako předchozí právní úpravy, i zde jsou uvedeny důvody, které odpovědnost za zločiny vylučují.

Pokud byl vyloučen zlý úmysl, mohlo být jednání pachatele považováno za přestupek nebo přečin. Tato jednání totiž mohla mít formu zavinění jak úmysl, tak nedbalost.

Mezi důvody, které vylučují zlý úmysl, jsou uvedeny důvody vylučující přičetnost. To byl stav,

1. když byl pachatel zcela zbaven užívání rozumu
2. když skutek byl vykonán při střídavém pomnutí smyslů v čase, pokud pomnutí trvalo
3. když byl skutek vykonán v úplném opojení, do kterého se pachatel uvedl, a neměl v úmyslu spáchat zločin, nebo v jiném pomatení smyslů, ve kterém si nebyl svého činu vědom
4. pachatel v době spáchání trestného činu nedovršil čtrnáct let nebo nedovršil osmnáct let a pro svou značnou zaostalost v době činu nemohl rozpoznat nebo ovládnout své jednání.

TZ zahrnoval i další důvody, které vylučovaly zlý úmysl, nejednalo se pouze o důvody vylučující přičetnost, jak je uvádí Solnař.¹⁵ Jsou zakotveny v § 2 TZ, pís. e): když se při tom přihodil takový omyl, pro který nebylo lze v činu spatřovati zločin; pís. f): když zlo povstalo náhodou, nedbalostí anebo z neznalosti následků činu; pís. g): když skutek se stal z neodolatelného donucení nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany.¹⁶

Současná i tehdejší právní úprava shodně vyžadovaly ztrátu schopnosti ovládací nebo rozpoznávací jako předpoklad vyslovení nepřičetnosti. Zásadní rozdíl však spočívá ve skutečnosti, že aktuálně může být důvodem této ztráty pouze duševní porucha, zatímco Solnař vypočítává čtyři výše uvedené zákonné důvody, jež se kryjí s důvody vylučujícími zlý úmysl.

První důvod je stav, kdy byl pachatel zcela zbaven rozumu, druhý, kdy skutek byl vykonán při střídavém pomnutí smyslů v čase, pokud pomnutí trvalo. Z této dikce zákona je zřejmé, že cílem zákonodárce bylo zbavit odpovědnosti duševně nemocné pachatele. Pokud by však pachatel spáchat trestný čin v tzv. jasném okamžiku, nebyla by přičetnost vyloučena.

---

¹⁵ SOLNAŘ, Vladimír. *Trestní právo hmotné. Část obecná*. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1947. s. 68.

¹⁶ zákon č. 117/1852 Ř.z., zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích, platný od 1. září 1852

Je věcí psychiatra, aby posoudil význam takového období pro přičetnost. Otázku přičetnosti však řeší jako otázku právní soud.¹⁷

Tyto důvody jsou obdobou dnešního vymezení duševní poruchy. Ta je však definována mnohem přesněji, tak, aby bylo možno jednoznačně vyslovit, zda pachatel duševní poruchou trpí či nikoliv. To ovšem umožnil až vývoj psychiatrie a aktuální stupeň poznání této vědy. Dle mého názoru tehdejší pojetí duševní poruchy odpovídá dřívějším poznatkům a sleduje též cíl, jako pojetí současné.

Třetím důvodem je stav, kdy byl skutek vykonán v úplném opojení, ve kteréž se pachatel připravil, zločinu v úmyslu nemaje aneb v jiném pomatení smyslů, v němž sobě činu svého vědom nebyl.

Nepřičetnost tedy mohla být vyvolána požitím alkoholu a zřejmě i působením dalších omamných a psychotropních látek, neboť zákon hovoří o opojení, přičemž prostředky tohoto opojení blíže nespecifikuje. Platné právo konstruuje ono úplné opojení jako nepřičetnost způsobenou požitím či aplikací návykové látky neboli trestný čin opilství. Pachatel je v tomto případě trestán za čin jinak trestný, avšak nesmí jít o případ, kdy se do stavu nepřičetnosti uvede úmyslně s cílem spáchat trestný čin, nebo z nedbalosti spočívající v uvedení se do stavu nepřičetnosti.

Opilství znal i TZ z roku 1852, avšak v jiném smyslu, než jak je pojato v platném právu. Stav opilosti vylučoval spáchání zločinu, avšak dle § 523 TZ byl čin, který by se kromě opilství přičítal za zločin, trestán jako přestupek, a to vězením od jednoho do tří měsíců. Vězení bylo zostřeno (např. postem, samovazbou a dalšími zákonnými způsoby) v případě, že pachatel ze zkušenosti věděl, že je v opilosti podroben prudkým hnutím mysli, a prodlouženo, byl-li spáchán těžší zlý skutek.¹⁸ Tehdejší trestný čin opilství tedy reagoval na jakýkoliv stav opilosti, na rozdíl od současného pojetí, které se pokusím rozebrat v jiné kapitole.

Pokud se vrátím zpět ke třetímu důvodu vylučujícímu přičetnost, pak výše uvedená dikce zákona „úmyslu nemaje“ zřejmě odpovídá dnešnímu pojetí, kdy plně odpovídá pachatel, který se opije tzv. na kuráž. Hovoří-li zákon pouze o úmyslu pachatele spáchat trestný čin, nabízí se otázka, zda byl zločin případ, uvedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti z nedbalosti. Solnař uvádí tutéž právní konstrukci, jaká platí dnes, tedy u kulpózních trestných činů, kdy pachatel si zavinil poruchu vědomí sám, plně odpovídá.¹⁹

¹⁷ SOLNAŘ, Vladimír. *Trestní právo hmotné. Část obecná*. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1947. s. 68.

¹⁸ zákon č. 117/1852 Ř.z., zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích, platný od 1. září 1852

¹⁹ SOLNAŘ, Vladimír. *Trestní právo hmotné. Část obecná*. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1947. s. 69.

Zcela odlišně od platné právní úpravy přistupuje Solnař k otázce věku pachatele, který je čtvrtým a posledním důvodem vylučujícím přičetnost. Konstruuje totiž právní fikci, že každá osoba mladší 14 let je nepřičetná, a proto není trestně odpovědná. Dále mladiství ve věku 14 až 18 let, pokud pro značnou zaostalost nemohli rozpoznat nebo ovládnout své jednání.²⁰

Oproti tomu platný TZ takovou fikci nevytváří. Stanoví, že trestní odpovědnost vzniká dnem následujícím po dni dosažení patnácti let.²¹ Do té doby osoba není trestně odpovědná, nikoliv z důvodu nepřičetnosti, ale proto, že není dostatečně sociálně zralá, aby nesla důsledky trestní odpovědnosti.

1.6 Trestní právo po vzniku Československa

V roce 1918, kdy došlo k zániku Habsburské monarchie, platil na našem území TZ z roku 1852. To se nezměnilo ani po vyhlášení samostatného státu, kdy na základě zákona 11/1918 Sb. (recepční norma), zůstaly v platnosti veškeré dosavadní zákony.

Jelikož se území republiky skládalo ze dvou právních území, a to území práva rakouského a uherského, platilo dvojí právo na každém z území, což byl přechodný stav do doby vydání nového TZ.²² Ten byl vydán až v roce 1950.

1.7 Trestní zákon z roku 1950

Po únoru 1948 byla vyhlášena tzv. právníková dvouletka, v jejímž rámci byl přijat nový TZ č. 86/1950. Na rozdíl od zákona z roku 1852, který absencí složek ovládací a rozpoznávací umožňoval z více zákonných důvodů, nově stanovil, že jediným důvodem je duševní porucha. Tyto poruchy mohly být akutní i chronické.²³

---

²⁰ SOLNAŘ, Vladimír. *Trestní právo hmotné. Část obecná*. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1947. s. 69.

²¹ zákon 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

²² CÍSAŘOVÁ, Dagmar., VANDUCHOVÁ, Marie.: *Nepřičetný pachatel*. Praha: Inštituce pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 19

²³ CÍSAŘOVÁ, Dagmar., VANDUCHOVÁ, Marie.: *Nepřičetný pachatel*. Praha: Inštituce pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 19

1. 8 Srovnání úpravy v Trestním zákoně 140/1961 Sb., s právem současným

Současnému trestnímu zákoníku předcházela zákon 140/1961 Sb., Trestní zákon. Jeho východiskem v problematice nepřičetnosti byl § 12, který uvádí, že pro nepřičetnost není trestně odpovědný ten, kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání.²⁴ V komentáři k trestnímu zákonu se uvádí, že v souladu s naší naukou soudní psychiatrie se řadí mezi duševní poruchy ve smyslu § 12 trestního zákona:

A) duševní choroby, např. progresivní paralýza, schizofrenie, senilní demence, maniodepresivní psychózy apod.,

B) chorobné duševní stavy, čímž se chápou chronické duševní poruchy (kupř. vývojové poruchy, vývojová opoždění, psychopatie apod.).

C) krátkodobé duševní poruchy – např. patologický afekt, alkoholické opojení, zejména patologická opilost, patologické poruchy spánku, zejména patologická rozespalost a jiné těžké poruchy vědomí, epizodní duševní poruchy v průběhu chronických nervových chorob, jako jsou epileptické záchvaty, narkolepsie, migréna, dále duševní poruchy po otřesu mozku, po omráčení bleskem, po oběšení, po otravě kyslíčným uhelnatým apod.²⁵

Oproti nynější právní úpravě tedy pojem duševní porucha trestní zákon nevymezoval. Dle důvodové zprávy k vládnímu návrhu trestního zákona zahrnuje každou, byť i krátkodobou poruchu psychických funkcí pachatele. Solnař uvádí, že pojem duševní poruchy se definuje z psychiatrického hlediska jako různé odchylky prožívání a chování jedince od normy, a to jednak normy interindividuální, (chování osob stejného věku, společenského okruhu a společenského postavení, jednak normy intraindividuální (např. nápadná změna chování ve srovnání s chováním před onemocněním).²⁶

Na rozdíl od tohoto pojetí současné trestní právo pojem duševní porucha zužuje a zpřesňuje, takže výše uvedený, obecný pojem odchylka od normy vyžaduje, aby byly splněny zákonné znaky, a teprve v tomto případě lze odchylku považovat za biologické kritérium nepřičetnosti.

²⁴ zákon č. 140/1964 Sb., trestní zákoník, ve znění zákona č. 52/2009 Sb. účinném ke dni 1. dubna 2009

²⁵ CÍSAŘOVÁ, Dagmar., VANDUCHOVÁ, Marie.: *Nepřičetný pachatel*. Praha: InSTITUTE pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 24

²⁶ SOLNAŘ, Vladimír. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Academia, 1972. s. 180

Z dikce § 12 TZ je zřejmé, že zákon z r. 1961, stejně jako zákon současný, vymezoval nepřičetnost na základě kritéria biologicko- psychologického. Shodně se vyžadovala přítomnost duševní poruchy v době jednání.

Zvláštní případ je stav nepřičetnosti, vyvolané požitím alkoholu nebo jiným omamným prostředkem. Shodně s aktuální úpravou, rozlišuje Solnař tři případy této nepřičetnosti.

1. Pachatel je plně odpovědný za úmyslný trestný čin, jestliže se úmyslně uvedl do stavu nepřičetnosti, aby v něm spáchal trestný čin (opil se na kuráž), odpovědnost se tu posuzuje podle doby, kdy byl pachatel ještě přičetný a uváděl se úmyslně do stavu nepřičetnosti.

2. Pachatel je také plně trestně odpovědný za čin spáchaný ve stavu nepřičetnosti, jde-li o čin spáchaný z nedbalosti a je-li nedbalost právě v tom nebo také v tom, že se uvedl do stavu nepřičetnosti.

3. Pachatel je však plně trestně odpovědný i tehdy, přivodil-li si stav nepřičetnosti požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku, ať již úmyslně nebo z nedbalosti, a spáchal-li potom v tomto stavu trestný čin. Trestný čin se pak posoudí důsledně podle příslušného ustanovení zvláštní části trestního zákona, a to podle okolností jako čin úmyslný nebo nedbalostní. Exkulpace z důvodu nepřičetnosti zde v úvahu nepřichází, bezpodmínečně se v takovém případě ovšem žádá, aby se pachatel přivedl do stavu nepřičetnosti požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku zaviněně, tj. alespoň z nedbalosti. Příklad se pak právně posoudí tak, jako by zde nepřičetnost vůbec nebyla.²⁷

Třetí případ byl tedy řešen zcela odlišně, na rozdíl od řešení, jaké platí dnes. Příčinou je odlišné pojetí trestného činu opilství. Zatímco současný trestní zákon tímto trestným činem označuje právě onen třetí případ, zákon z roku 1961 vymezoval opilství takto:

Kdo po té, co požil alkoholického nápoje, vykonává zaměstnání nebo jinou činnost, při kterých by mohl ohrozit život nebo zdraví lidí, nebo způsobit značnou škodu na majetku, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo nápravným opatřením nebo zákazem činnosti nebo peněžitým trestem.²⁸

Teprve až novelizací byl trestný čin opilství vymezen v § 201a) podobně, jako v platném právu.

---

²⁷ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Československé trestní právo: svazek první, obecná část. 2.*, částečně přepracované vydání. Praha: Orbis, 1969. s. 117

²⁸ zákon č. 140/1964 Sb., trestní zákoník, ve znění účinném ke dni 1. ledna 1962

Trestněprávní odpovědnost byla založena na předpokladu nebezpečnost činu pro společnost. Tento materiální znak odrážel tehdejší politickou situaci. Podle Solnaře stanovením tohoto znaku socialistické trestní právo – na rozdíl od trestního práva všech vykořisťovatelských států – jasně vyjadřuje sociálněpolitický, třídní obsah trestného činu.²⁹ Tehdejší formálně – materiální pojetí se projevuje rovněž ve vymezení nepřičetnosti, jestliže zákon vyžadoval, aby pachatel nebyl schopen posoudit nebezpečnost činu pro společnost. Platné právo tento předpoklad nahradil požadavkem, aby pachatel nebyl schopen rozpoznat protiprávnost svého jednání. Tím vyjadřuje současné formální pojetí trestného činu, doplněné zásadou subsidiarity trestní represe. Z výše citovaného Solnařova díla je zřejmé, že materiální znak byl ideologickým pojem, sepnutým se socialistickou společností, a v právním státě k němu nemůže být přihlíženo.

Nejde však jen o politiku. Jelínek uvádí další, zcela právní důvody, proč je vhodnější pojetí formální. První z nich říká, že zákonodárce příliš spoléhá na materiální znak trestného činu a stanoví podmínky trestnosti příliš široce. Další námitka poukazuje na to, že pojem nebezpečnost činu pro společnost je příliš neurčitý, nejasný, nepodařilo se jej přesně vymezit.³⁰

Platné právo však nehodnotí určitý skutek jako trestný čin jen na základě toho, že naplňuje znaky uvedené v zákoně. Materiální pojetí nahradila aplikace zásady subsidiarity trestní represe. Ta pro vznik trestněprávní odpovědnosti vyžaduje, aby se jednalo o případ společensky škodlivý, a současně nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu. Společenská škodlivost bude dána významem chráněného zájmu, který byl trestným činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl trestný čin spáchán, osobou pachatele, mírou zavinění pachatele a jeho pohnutkou, záměrem nebo cílem.³¹

---

²⁹ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Československé trestní právo: svazek první, obecná část. 2.*, částečně přepracované vydání. Praha: Orbis, 1969. s. 94

³⁰ JELÍNEK, Jirí a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část.* Praha: Leges, 2009, s. 122

³¹ Tamtéž s. 117

1.9 Historický vývoj jednotlivých kritérií nepřičetnosti

K současné konstrukci nepřičetnosti, spočívající v duševní poruše, která vylučuje schopnost ovládací, rozpoznávací, případně obě, právní věda dospěla v průběhu staletí tak, jak se postupně zvyšovala úroveň a znalosti v oboru psychiatrie. Od dob římského práva stálo v popředí zájmu kritérium biologické – tedy existence chorobného stavu, který znamenal vyslovení nepřičetnosti. Jak uvádí Ráliš, výhoda tohoto jediného kritéria spočívala v tom, že psychiatr by dal jasnou odpověď ohledně biologického stavu pachatele, přičemž sebevláda by nehrála roli. Za podstatnější však považuje fakt, že i člověk trpící duševní poruchou může žít ve shodě s právním řádem, a tak psychický stav sám nemůže být určujícím kritériem. Navíc pojem duševní poruchy se stále vyvíjí, kolísá dle názoru jednotlivých psychiatrů, což by vedlo k právní nejistotě, koho lze označit za nepřičetného. Z těchto závěrů tak vyplynul požadavek zákonných kritérií kvantity, tedy kdy duševní porucha dosáhla takové intenzity, že vyloučila přičetnost. To je důvodem, proč v platném právu zkoumáme složku ovládací a rozpoznávací.³²

1.10 Historický vývoj institutu zmenšená přičetnost

Jak uvádí Študent, institut zmenšené přičetnosti má relativně krátkou historii. Přesněji byl formulován např. v Saském a Severoněmeckém návrhu zákona z let 1868 a 1869, kde je hovořeno o stavu, který sice plně nevyklučoval schopnost řídit se svobodnou vůlí, ale přesto ji omezoval.³³

Krom délky historického trvání se zmenšená přičetnost od nepřičetnosti výrazně lišila také tím, jak byla přijímána odbornou veřejností, neboť proti zakotvení zmenšené přičetnosti v právních řádech existovaly námitky, zatímco nepřičetnost byla vždy akceptována. Námitky se týkaly zejména toho, že není myslitelný stav, který by se nacházel mezi přičetností a nepřičetností, že se jedná o pojem krajně neurčitý, recidivistům, jejichž pobyt na svobodě je nebezpečný, by měl být vyměřen nižší trest a rovněž bylo poukazováno na nedostatek specializovaných léčen.³⁴

---

³² RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1931. s. 21-56.

³³ ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. s. 18

³⁴ Tamtéž s. 2

2. Nepříčetnost v trestním právu – z pohledu platné legislativy

2.1 Vymezení pojmů příčetnost a nepříčetnost

Dojde – li ke spáchání trestného činu, vyvstane společenská potřeba odhalit pachatele a jeho jednání sankcionovat. Může ovšem nastat situace, kdy dva pachatelé spáchají zcela nezávisle na sobě, jeden a tentýž trestný čin, naplní stejnou skutkovou podstatu, a přesto sankce pro tyto osoby bude různá. Příčina této diference tkví v tom, že společnost zohledňuje duševní stav pachatele, jeho psychiku v době spáchání trestného činu. Společnost bude zkoumat, zda tito pachatelé byli příčetní.

Příčetnost, byť je jedním ze znaků trestného činu, není zákonem vymezena, neboť trestní právo vystačí s tím, že definuje nepříčetnost, a dále zkoumá, zda byla tato kritéria naplněna.

Příčetností rozumíme způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele. Příčetnost je podmíněna schopností pachatele chápat význam svého činu pro společnost a ovládat své jednání. Nebylo by správné ani účelné trestat osobu, která pro duševní poruchu tyto schopnosti nemá.³⁵

Mířička, v době první republiky, vymezuje příčetnost jako způsobilost být subjektem trestného činu. Jejím předpokladem je takový psychický stav, který umožňuje člověku, aby chápal sociální význam (bezprávnost) svého jednání a aby se dle tohoto poznání řídil.³⁶

Z výše uvedených teoretických vymezení lze tedy příčetného pachatele označit jako osobu, která v době páchaní trestného činu netrpí duševní poruchou, a v případě, že duševní poruchou trpí, přesto chápe, co činí a zároveň je schopna své jednání zastavit, nedat průchod emocím.

Zabýváme – li se otázkou, zda pachatel byl příčetný, můžeme dojít ke třem závěrům. Prvním závěrem, a zároveň pólem na jedné straně je pachatel příčetný. Opačným pólem je pachatel, který nebyl schopen ovládnout své jednání, nebo nebyl schopen rozpoznat jeho protiprávnost, případně neměl ani jednu schopnost, čehož důvodem je duševní porucha, a mezi těmito póly se jako třetí závěr nalézá široká škála stavů, které trestní právo označuje jako zmenšená příčetnost.

³⁵ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 185.

³⁶ MÍŘIČKA, August. *Trestní právo hmotné: část všeobecná*. 5. vydání. Praha: Všehrad, 1920. s. 27.

Legální definici nepřičetnosti uvádí trestní zákon v § 26, podle kterého, „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.³⁷

Z této definice je patrné, že je třeba splnit tři kritéria, aby bylo možno označit pachatele jako nepřičetného. První je existence duševní poruchy, druhé absence schopnosti ovládací či rozpoznávací právě v důsledku duševní poruchy. Třetí kritérium spočívá v tom, že první dvě musí být splněny v době spáchání činu.

Co se týče duševní poruchy, je vymezena v § 123 trestního zákona: Duševní poruchou se rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.³⁸

Je zřejmé, že takové vymezení je široké a umožňuje pod duševní poruchu zahrnout mnoho psychických stavů. Zákonodárce zde mohl jít cestou taxativního výčtu případů, které jsou duševní poruchou, ale neučinil tak, čímž dal každému individuálnímu případu dostatečný prostor k posouzení, zda je v daném případě psychický stav relevantní či nikoliv.

Tato definice je v trestním zákoníku novinkou, dřívější úprava z roku 1961 duševní poruchu nevymezovala. Činila tak pouze důvodová zpráva k tehdejšímu zákoníku, která stanovila, že duševní poruchou se nerozumí jen duševní choroba, nýbrž každá, byť i krátkodobá porucha psychických funkcí pachatele, jestliže tato porucha způsobila buď ztrátu schopnosti rozeznat nebezpečnost činu pro společnost, nebo ztrátu schopnosti ovládat své jednání.³⁹

Solnař k tomu uvádí: Mezi duševní poruchy, které nejčastěji vedou k nepřičetnosti, se řadí:

1. duševní choroby, jakožto duševní poruchy delšího trvání, vyznačující se více méně typickým průběhem, začátkem a popřípadě koncem: progresivní paralýza, schizofrenie aj.
2. chorobné duševní stavy jako chronické duševní poruchy, které nemají určitý postup, začátek a progresi, zúčastní se při nich faktory vrozené, i vliv vnějšího prostředí (výchova).
3. krátkodobé duševní poruchy, jako např. patologický afekt, alkoholická opojenost aj.⁴⁰

Současná právní úprava uvádí jako jednu z alternativ duševní poruchy i jinou těžkou duševní nebo sexuální odchylku. Tím dle mého názoru značně rozšiřuje případy, které lze pod pojem duševní porucha zahrnout.

³⁷ zákon 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

³⁸ Tamtéž

³⁹ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976. 269 s.

⁴⁰ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha: Orac, 2004. 455

Za odchylku lze považovat jakýkoliv stav, který se liší od stavu běžného pro většinu společnosti, a může být tedy relativně snadno seznatelná i pro laika, jakým je v případě posuzování lidské psychiky např. i rozhodující soudce. Zákon však vyžaduje, aby se jednalo o odchylku těžkou, a to je otázka pro soudní znalce oboru psychiatrie.

Domnívám se, že hodnocení těžké a lehké odchylky je značně subjektivní a bude velmi záležet na přístupu toho kterého znalce, což zřejmě není ideální stav, vezmu-li v úvahu sankci, která pachateli hrozí jako příčetnému a nepřičetnému, zejména s ohledem na účel, který je sankcí sledován.

Duševní poruchu označujeme jako biologické kritérium nepřičetnosti. Z psychiatrického hlediska můžeme duševní poruchu označit jako zřetelnou odchylku od běžné normy, od stavu zdraví, kterým se rozumí stav úplné duševní a sociální pohody⁴¹.

Je tedy zřejmé, že pojem duševní porucha zahrnuje širokou škálu možností, jak se taková porucha může projevit. Za klíčový ovšem považuji fakt, že duševní porucha svým způsobem zastřešuje schopnost ovládací i rozpoznávací, neboť bez existence duševní poruchy nemá ztráta schopnosti ovládací ani rozpoznávací v souvislosti s nepřičetností žádný význam.

Duševní porucha může mít různou podobu. Může být vrozená (mentální retardace), či získaná (Alzheimerova choroba, vaskulární demence, alkoholická paranoia, syndrom patologického hráčství), může být trvalá, dlouhotrvající nebo přechodná – může trvat několik vteřin či minut – např. epileptický záchvat, měsíce či léta – schizofrenie).⁴²

---

⁴¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 186.

⁴² Tamtéž

3. Biologické kritérium nepřičetnosti

3.1 Projevy duševní poruchy z hlediska trestního zákona: Duševní nemoc

První zákonnou alternativou duševní poruchy je duševní nemoc. Ta již v trestním zákoně definována není, neboť trestní právo nezkoumá duševní poruchu samu o sobě, ale zajímá se o její vliv na spáchání trestného činu, na schopnost svobodně jednat.⁴³ Ze stejného důvodu se trestní právo nezabývá ani duševní nemocí.

Vyjma přechodných situačních poruch a psychopatie nacházíme u duševních nemocí psychotické příznaky, tj. hrubé chorobné zkreslování a interpretaci skutečnosti, vyplývající buď z patické nálady nebo bludů a halucinací. Psychiatrie rozlišuje psychózy endogenní, spočívající v dosud nejasných vnitřních příčinách, a psychózy reaktivní, nastávající v důsledku traumatizujících zážitků, symptomatické, provázené poruchou vědomí, která signalizuje tělesný podklad choroby a organické, spojené s demencí.⁴⁴

3.1.1 Přechodné situační poruchy

Po prostudování odborné literatury se domnívám, že tato kategorie stojí na pomezí duševní choroby a hluboké poruchy vědomí. Zřejmě bude třeba rozlišovat podle každého konkrétního případu, neboť jak uvádí Dufek, jde o velmi rozmanité reakce, které závisí na intenzitě zážitku i na faktorech osobnosti.⁴⁵ Uvádím proto příklad jak stavu, vedoucího k podstatnému omezení duševních schopností jedince, typického pro hlubokou poruchu vědomí, tak stavu, jenž může vést ke spáchání trestného činu na základě těžké poruchy nálady. V obou případech nejde o organické postižení centrální nervové soustavy.

---

⁴³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 186.

⁴⁴ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 84

⁴⁵ Tamtéž s. 96

3.1.1.1 Akutní afektivní reakce

Jedná se o reakce na určitou nepředvídanou situaci, která je silným psychickým zážitkem. Různé osoby v těchto případech reagují odlišně, škála těchto reakcí je široká. Může jí být afektivní (úlekový) stupor, při kterém člověk strne, nereaguje na podněty a nejeví žádnou snahu dostat se ze situace. Tento stupor může mít značný význam např. u trestného činu Neposkytnutí pomoci řidičem dopravního prostředku. V tomto případě však bude nutno pečlivě zkoumat, zda odpovědný řidič pouze nevyužil mimořádné situace a afektivní reakci později neuváděl jen jako výmluvu. Jiná reakce spočívá v opačném extrému – neúčelné explozivní hyperkinezi – chaotickému pobíhání a nesmyslným akcím, které se stupňuje v paniku, postihující jednotlivce i davy osob.⁴⁶

Akutní afektivní reakce může být rovněž reakce pyromana, který způsobí požár nebo kleptomana, který se dopustí krádeže. Psychologické pozadí těchto činů tvoří často emoční napětí, frustrace, sexuální neuspokojení a agresivní tendence, které pak nacházejí vybití a náhražkové uspokojení ve vzrušujícím činu, jakým je žhářství nebo krádež. Ve struktuře osobnosti nacházíme často výrazné hysterické rysy nebo jiné psychopatické vlastnosti, pocity křivdy, méněcennosti, sexuální nedostačivost až deviaci, nízký intelekt aj.⁴⁷

Je pravděpodobné, že taková osoba spíše dá průchod svému puzení, které mu přivodí dočasnou úlevu, než že by se jednalo o neovladatelný impulzivní stav, který by způsobil ztrátu schopnosti ovládat. Neovladatelný impulzivní stav dle mého názoru vychází ze změněného vědomí pachatele, nestačí výše uvedené, nepříznivé psychické rozpoložení, byť trvající dlouhou dobu, takže se jedná o jistý chronický stav. K tomuto závěru jsem došel např. i z Dufkova popisu impulzivního jednání. Skutečně impulzivní jednání, jehož motiv a cíl je nesrozumitelný, nevysvětlitelný pro samotného pachatele, je velmi vzácné a v pravé podobě je vídáme např. u katatonního schizofrenika, který stojí řadu hodin strnule na jednom místě a pak se náhle bez podnětu rozběhne nebo udeří nejbližší osobu. Podobně při patické opilosti klidně sedící piják mrští sklenicí po vcházející neznámé osobě.⁴⁸

---

⁴⁶ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 96

⁴⁷ Tamtéž s. 99

⁴⁸ Tamtéž s. 99

3.1.1.2 Reaktivní deprese

Situační porucha u ní vznikne jako následek události, která nepříznivě ovlivní život takto postižené osoby. Původ může být např. v nejistotě, která vznikla po ztrátě zaměstnání nebo smrti blízké osoby. Poslední fází reaktivní deprese bývá sebevražda, při které mohou být ohroženy další osoby. Podle závažnosti pokusu a intenzity celkových příznaků lze soudit na zmenšenou přičetnost až nepřičetnost.⁴⁹

3.1.2 Psychopatie

Nesprávná skladba osobnosti, která se projevuje nevhodnými odchylkami chování, povahy a charakteru. Psychopat má odlišný systém hodnot a hodnocení, vztahy k normálnímu okolí bývají špatné a těžko se na ně adaptuje. Existuje více typů psychopatů, přičemž někteří představují velké nebezpečí pro společnost. Obecně se jedná o osoby hrubě odchylného charakteru, které nemají zřetelné psychotické projevy, přesto se nechovají normálně a špatně obstojí ve společnosti.

Z pohledu trestního práva je nejvýznamnější psychopatie anetická. U těchto osob nejsou vyvinuty základní emoční vztahy, náklonnost, soucit, lítost či svědomí. Jedinými emočními projevy jsou agresivita, afektivní dráždivost, žárlivost. Pokud páchají trestnou činnost, stávají se z nich nenapravitelní recidivisté, neboť je jim lhostejný nejen osud jiných, ale též osud vlastní. Jak Dufek uvádí dále, podíl psychopatů na celkové delikvenci je neúměrně vysoký.

Nabízí se otázka, zda duševní stav psychopata lze zařadit mezi duševní poruchy, na jejichž základě je možno vyslovit nepřičetnost. Dufek dává jednoznačnou odpověď. Psychopatie dle něj není chorobný proces srovnatelný s psychózou (u psychopata nejsou přítomny bludy, a zůstává zachován určitý nadhled), který by přepadl a v krátké době změnil nepřipravenou osobnost. Psychopatie nemá sama o sobě velký vliv na složku volní, a ještě méně na složku rozumovou.⁵⁰

Podobný názor zastává Študent. I když na podkladě objektivních zjištění dohadujeme, že psychopatické chování má patrně hlubší podmíněnost (např. známky nezralosti mozku, patrné na EEG záznamu, odchylky ve stavbě chromozomů aj.), nedokážeme říci, zda jsou takové objektivní nálezy pro vznik psychopatické poruchy závažnější, než hrubé výchovné nedostatky v dětství, které si jedinec rovněž nezavinil a nedovedeme také odhadnout, zda má taková odchylka význam pro jeho rozumové a ovládací schopnosti.

---

⁴⁹ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 104

⁵⁰ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 108-139.

I když máme někdy dojem, že psychopatický jedinec je strháván svými navyklými způsoby chování a prostředím, z něhož se nemůže (či nechce) vymanit, ke zjevně neuváženým a nesmyslným činům, za které bychom jej neradi vinili, odrazuje nás od tohoto postoje na jiném místě chladná vypočítavost, bezohlednost a egocentrismus, kdy se např. vrah, který ubodal kamaráda nesčetnými ranami nožem, dotčeně ohrazuje, že jeho nepříliš závažná rána nebyla ihned ošetřena. Odrazují nás právě tyto postoje, se kterými se nesetkáváme u psychotiků.

Psychopatie není chorobný proces, psychopat měl již od mládí možnost vyrovnávat se se svými povahovými odchylkami a kompenzovat je ostatními vlastnostmi. Jejich povaha, byť úchylná, je přístupná výchovným vlivům, na rozdíl od psychóz.⁵¹

Jak dalece může být psychopatie nebezpečná, dokládá nedávná, velmi brutální vražda dvou osob, kterou spáchal teprve šestadvacetiletý pachatel, označen soudní znalkyní jako disociální psychopat. Aktuálně je tak nejmladším pachatelem, odsouzeným na doživotí. Motivem jeho jednání byl spor o pořádek v bytě, ve kterém s oběťmi bydlel.⁵² Jistá zvýšená citlivost v určitých záležitostech jej dovedla k tomu, že reagoval zcela nepřiměřeně podnětu. Na jeho žebříčku hodnot stojí výše uklizený byt, než lidské životy. Domnívám se, že nebyl-li pachatel ochoten dát přednost rozumové kontrole svého jednání, které byl vzhledem k charakteru psychopatie jistě schopen, před mnohými jinými řešeními, které byly v této situaci možné, je minimálně z důvodu účinné ochrany společnosti trest odnětí svobody na doživotí nevyhnutelný.

---

⁵¹ ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. s. 63

⁵² HARDOŠ, Jiří. *Byl to hrozný pohled, popsal mladík, jak brutálně zavraždil spolubydlící pár* [online]. Novinky.cz, 11. září 2013[cit. 19. září 2013]. Dostupné na <<http://www.novinky.cz/krimi/312923-byl-to-hrozny-pohled-popsal-mladik-jak-brutalne-zavrazdil-spolubydlici-par.html>>

3.1.3 Maniodepresivní psychóza

Duševní choroba, projevující se dvěma fázemi, a to fází depresivní nebo manické (rozjařené) nálady. Ta je provázena odpovídajícím změnami obsahu myšlení a chování.

Syndrom depresivní fáze je častější. Nemocný pociťuje zhoršení spánku, předčasně se probouzí, je skleslý, nevykonný, bez zájmu o cokoliv. Vše vidí černě a katastroficky. Je-li deprese provázena úzkostí, může dojít k záchvatu zuřivosti (tzv. raptu), kdy nemocný ničí věci kolem sebe, napadá okolí a pokouší se o sebevraždu.

Deprese, byť bez výše uvedeného záchvatu, bývá mnohdy doprovázena sebevražednými tendencemi. Nezřídka pak nemocný chce vzít s sebou členy rodiny, v domnění, že je zbaví utrpení, které je očekává. V případě jakéhokoliv činu spáchaného v depresivní nebo manické fázi, i když není rozvinuta, jsou podmínky pro exkulpací, vzhledem k mohutnému vlivu choroby na jednání a úsudek.⁵³

3.1.4 Schizofrenie

Duševní choroba, postihující myšlení, jednání a řadu ostatních složek psychiky – emotivitu, vnímání, vůli aj. Původ není zcela objasněn, ale byla prokázána autointoxikace mozku škodlivými zplodinami, které vznikají nesprávnými biochemickými procesy v organismu. Typické jsou bludy, halucinace pocit, že je někým ovlivňován na dálku, telepaticky či jinak řízeno chování nemocného. Schizofrenik tak může být potencionálně velmi nebezpečný.⁵⁴

Schizofrenie se řadí mezi choroby, které jednoznačně vylučují přičetnost. Študent upozorňuje na častou simulaci schizofrenie přičetnými pachateli. Ti tvrdí, že slyší hlasy, které jim přikazují spáchat určitý trestný čin a domnívají se, že takto budou exkulповáni, nicméně toto laické napodobování některých příznaků lze snadno odhalit. Výstižný je v tomto směru případ simulanta, který předstíral schizofrenii, nechal z proto několikrát hospitalizovat, a poté spáchal promyšlenou a organizačně náročnou poštovní loupež, takže již samotný charakter tohoto deliktu schizofrenii vylučoval.⁵⁵

⁵³ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976. s 140-147.

⁵⁴ Tamtéž s. 148-160.

⁵⁵ ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. s. 46

3.1.5 Oligofrenie

Rozlišujeme několik druhů, podle rozsahu poruchy. Není narušen pouze intelekt, nýbrž osobnost jako celek. Lehčí stupeň oligofrenie (debilita) má pro trestní právo značný význam, neboť tyto osoby mají větší sklon k delikvenci, a páchají-li trestnou činnost, dochází k recidivám. Přesto tato lehčí forma často nebývá důvodem ani pro zmenšenou přičetnost. Tito pachatelé jsou schopni uvědomit si u běžných deliktů jejich trestnost.⁵⁶

Shodně uvádí Netík, že znalecké posuzování oligofrenií bývá individuální a přítomnost zvláště lehčí formy sama o sobě zpravidla nevede k automatickému snížení rozpoznávací či ovládací schopnosti.⁵⁷

Kromě výše uvedených, vyskytují se ve společnosti i jiné duševní nemoci, např. epilepsie, syfilis (ač řazen do kategorie pohlavních chorob, jeho vliv na psychiku je tak značný, že vylučuje přičetnost), arterioskleróza mozku, senilní a presenilní demence, které jsou obvykle předpokladem nepřičetnosti.⁵⁸

3.2 Projevy duševní poruchy z hlediska trestního zákona: Hluboká porucha vědomí

Jde o poruchy, jejichž příčina není organického původu, a může k nim proto dojít i u jinak zdravého jedince. Tento duševní stav vede k podstatnému omezení duševních schopností postiženého, který není schopen racionálně ani emocionálně objektivně hodnotit sebe a své okolí. Duševní porucha v tomto případě spočívá v dezorientaci, která je natolik intenzivní, že v zátěžových situacích jedince paralyzuje nebo jinak omezuje jeho schopnost smysluplně jednat. Nemají původ v somatickém onemocnění.⁵⁹

3.3 Projevy duševní poruchy z hlediska trestního zákona: Mentální retardace

Mentální retardace, stejně jako oligofrenie a slabomyslnost jsou do jisté míry synonyma označující snížení inteligence do pásma defektu.⁶⁰

⁵⁶ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976. s 200-202.

⁵⁷ NETÍK, Karel a kol. *Psychologie v právu: úvod od forenzní psychologie*. Praha: C. H. Beck, 1997. s. 76

⁵⁸ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976. s 187-199.

⁵⁹ VANTUCH, Pavel, *Trestní zákoník s komentářem*. Praha: Anag, 2011. s. 412

⁶⁰ NETÍK, Karel a kol. *Psychologie v právu: úvod od forenzní psychologie*. Praha: C. H. Beck, 1997. s. 75

Vantuch však uvádí, že mentální retardace ve smyslu § 123 TZ se vztahuje pouze na defekty inteligence, které nejsou vrozenými mentálními poruchami, neboť tyto jsou řazeny mezi duševní nemoci. Snížená inteligence (s horní hranicí IQ do 70) v kombinaci s dalšími faktory, zejména s určitými osobnostními rysy a nepříznivým průběhem socializace, může takového jedince mnohem snadněji svést k delikventním projevům chování.

3.4 Projevy duševní poruchy z hlediska trestního zákona: Těžká asociální porucha osobnosti

Je charakterizována neschopností vnímat pocity druhých, trvající velká neodpovědnost, nerespektování sociálních norem a závazků, neschopnost udržet dlouhodobější osobní vztahy, nízký práh agresivity, neschopnost pocitů viny, neefektivnost ukládaných sankcí. Zařazení těžké asociální poruchy mezi duševní poruchy je důsledkem celosvětových tendencí reagovat na kriminální jednání těchto osob, přičemž důvodem je ochrana potencionálních obětí.⁶¹

3.5 Projevy duševní poruchy z hlediska trestního zákona: Jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka

Pacienti trpící těmito odchylkami nemají žádné strukturální změny v mozku, jejich myšlení a intelekt jsou v pořádku. Příčinou jejich potíží je způsob, jakým jejich nervový systém reaguje na životní situace. Nejsou odtrženi od reality, ale prožívají ji odlišným způsobem než zdravý člověk. Příznaky těchto poruch se přechodně nebo v lehčí formě objevují i u zdravých lidí. Poruchy této kategorie mohou, z pohledu trestního práva, ovlivnit zejména schopnost ovládací. Takto nemocný pachatel může na běžný podnět reagovat tak, jako by se jednalo o podnět maximální intenzity, a tato reakce může být trestným činem. Pachatel např. věděl, dokázal rozpoznat, že fyzicky útočí na jinou osobu, ale nedokázal svému jednání zabránit z důvodu své emoční lability. Do této kategorie lze v první řadě zařadit různé druhy neuróz. Šámal řadí na prvním místě mezi těmito poruchami neurózy.⁶²

⁶¹ VANTUCH, Pavel, *Trestní zákoník s komentářem*. Praha: Anag, 2011. s. 412

⁶² ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1až 139. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1187.

3.5.1 Neurózy

Neuróz existuje více druhů, ale jejich základem je úzkost. Ta se odráží v chování i fyzických pocitech neurotické osoby. Příčin vzniku neurózy je více, jedná se o kombinaci genetických předpokladů, vlivu okolí, zejména výchovy, rodinného prostředí, působení vrstevníků, přičemž za klíčový faktor považují nepříznivý zážitek, kterému byla osoba neurotika jednou nebo opakovaně vystavena. Jedná se o podnět, na který by různé osoby reagovaly odlišně, a u některých bude právě spouštěčem neurózy.

Soudní význam neurózy je vcelku nepatrný. Neuróza je spíš brzdou pro protispolečenské jednání vzhledem k tendencím a úzkostným obavám, sebevýčitkám, a skleslosti. Neurotikův úsudek není porušen, a dovede se ovládnout a jeho jednání obvykle nevede k podstatnějšímu snížení ovládacích schopností.

Oproti tomuto hodnocení uvádí Dufek případ, kdy u pachatelky s těžkými neurotickými a psychosomatickými potížemi, které způsobily značné oslabení korigujícího vlivu mozkové kůry, byly shledány podmínky pro přiznání zmenšené přičetnosti.⁶³

Vantuch jako neurózy hodnotí závažné poruchy chování v období dospívání, které výrazně vybočují z běžných excesů, příznačných pro tuto životní fázi, nebo depresivní stavy s výraznými suicidálními tendencemi, doprovázené masivními psychosomatickými problémy. Trvají zpravidla přechodnou dobu, a trpí jimi jinak duševně zdraví a normálně socializovaní jedinci.⁶⁴

Neuróza je častá psychická porucha, a lze uzavřít, že záleží na intenzitě jejích projevů, zda bude významná z pohledu trestního práva, přičemž obvykle takové intenzity nedosahují.

---

⁶³ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976. s 93.

⁶⁴ VANTUCH, Pavel, *Trestní zákoník s komentářem*. Praha: Anag, 2011. s. 412

4. Psychologické kritérium nepřičetnosti

Historie dokládá, že po dlouhý čas bylo možno stanovit nepřičetnost pouze na základě kritéria biologického. Teprve vývoj psychiatrie osvětlil, že rozhodující je nikoliv duševní porucha samotná, ale to, jak dalece ovlivňuje schopnost nemocného žít v souladu s právním řádem. Právo tak začalo zkoumat kritérium psychologické, zvané též právní, jež spočívá v určení, zda pachatel trpící duševní poruchou mohl ovládnout nebo rozpoznat své jednání.

Nedostatek schopnosti rozpoznávací (rozumové) znamená, že pachatel není schopen rozpoznat, že jeho jednání je protiprávní. Nevyžaduje se schopnost přesně odhadnout stupeň závažnosti činu pro společnosti, postačí běžná laická představa.⁶⁵

Nedostatek schopnosti rozpoznávací nastává i v případě, kdy pachatel byl schopen vnímat skutkové okolnosti trestného činu, ale nebyl způsobilý pochopit společenský dopad a smysl svého činu.⁶⁶

Předchozí trestní zákoník 140/1961 Sb. vyžadoval, aby se absence schopnosti rozpoznávací vztahovala na rozpoznání nebezpečnosti jednání pro společnost. Tento požadavek vyplýval z formálně materiálního pojetí trestného činu v trestním zákoníku. Aby se jednalo o trestný čin, musel vykazovat znaky uvedené v zákoně (formální podmínka) a současně musel být nebezpečný pro společnost. (materiální podmínka).⁶⁷ V současném formálním pojetí trestného činu materiální podmínka již není vyžadována, a z toho důvodu došlo k nahrazení požadavku rozpoznat společenskou nebezpečnost schopností rozpoznat protiprávnost. Tato schopnost se pak může lišit podle toho, o jaký trestný čin se jedná. Pachatel např. rozezná protiprávnost jednoduchého trestného činu, jakým je krádež, ale nikoliv dosah činu složitějšího, např. zneužití informací a postavení v obchodním styku.

Podobné pravidlo platí u složky ovládací (určovací), která znamená absenci schopnosti ovládnout své jednání. Pachatel může být schopen ovládnout své jednání ve vztahu k jednomu trestnému činu, zatímco u jiného typu je tomu jinak. Jedná se o parciální nepřičetnost.⁶⁸

Zákon pak stanoví požadavek, aby ztráta jedné či obou schopností, neboť k naplnění pojmu nepřičetnosti postačí nedostatek jedné z těchto schopností, byla důsledkem duševní poruchy a dále požadavek, aby nedostatek této schopnosti (schopností) byl u postižené osoby v době spáchání činu.

⁶⁵ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 188

⁶⁶ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 191.

⁶⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 120

⁶⁸ Tamtéž s. 189

5. Zmenšená přičetnost v platném právu

Ač bylo s pojmem zmenšená přičetnost pracováno v předchozích právních úpravách, teprve zákon 40/2009 Sb. dal tomuto institutu zákonný rámec. V § 27 uvádí, že kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu měl podstatně sníženou schopnost rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, je zmenšeně přičetný.⁶⁹

Stejně jako nepřičetnost, i zmenšená přičetnost vyžaduje splnění biologického i psychologického kritéria. Rozdíl je v intenzitě znaků, jež tvoří psychologické kritérium. Pro nepřičetnost se vyžaduje úplná absence složky ovládací nebo rozpoznávací, u zmenšené přičetnosti postačuje jejich podstatné snížení. Toto podstatné snížení lze vymezit např. tak, že v jeho důsledku si pachatel neuvědomuje všechny hrozící následky svého počínání vůči poškozenému a zcela jistě by jinak k jejich způsobení cílevědomě nesměřoval.⁷⁰

5.1 Zmenšená přičetnost a trestný čin zabití

Skutková podstata trestného činu zabití je privilegovanou skutkovou podstatou k trestnému činu vraždy dle § 140 TZ.⁷¹ § 141 TZ stanoví, kdo úmyslně usmrtí v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody na tři léta až deset let.⁷² Rozlišujeme zde dvě kategorie privilegovaných okolností ve vztahu k úmyslnému usmrcení, a to jednak jednání v silném rozrušení z omluvitelného hnutí mysli (tzv. afekt delikty), a jednak jednání v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného (tzv. provokace), která nevyžaduje silné rozrušení.

V případě afekt deliktu lze duševní stav pachatele srovnat se stavem zmenšené přičetnosti, zejména co se týče zeslabení složky ovládací. Rozdíl je v původu toho, co zeslabení složky ovládací způsobí. V případě zmenšené přičetnosti § 27 TZ vyžaduje, aby to byla duševní porucha, v případě zabití silné rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli.

---

⁶⁹ zákon 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁷⁰ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1325.

⁷¹ zákon 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁷² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. května 2013, sp. zn. 3 Tdo 343/2013

Silné rozrušení pachatele je duševní stav, při němž pachatel jak vnitřně, tak zpravidla i navenek vykazuje značné emoční vzrušení či neklid ovlivňující jeho další jednání a projevující se v průběhu činu, a to bez ohledu na to, zda se na takovém rozrušení podílí nervová labilita či přímo duševní porucha (tzv. psychické predispozice), anebo je příčinou pouze vlastní úlek, strach, zmatek nebo jiné omluvitelné hnutí mysli.

Silné rozrušení může u pachatele vzniknout postupně, např. v důsledku narůstajících obav o život při pronásledování, ale i náhle či prudce. Silné rozrušení může mít i povahu náhlé nebo prudké afektivní reakce na okamžitě vzbuzený strach, úlek, zmatek apod.

Silné rozrušení, jako vystupňovaná emotivní reakce na strach, úlek, zmatek nebo jiné omluvitelné hnutí mysli sice nemusí nutně ovlivnit přičetnost, ale vždy vede ke značnému zúžení vědomí a oslabení psychických zábrán u pachatele, neboť ovlivňuje jeho schopnost racionálně uvažovat. Přitom však musí jít o lidsky pochopitelnou reakci na některý z uvedených stavů.

Strach, úlek nebo zmatek pachatele se podřazují pod obecný pojem tzv. omluvitelných hnutí mysli, která pochází z polehčujících a pochopitelných duševních stavů pachatele. Jde v zásadě o nelibé emotivní reakce na podstatný vnější podnět, které jsou zpravidla spojeny s neurovegetativními projevy. Tato omluvitelná hnutí mysli musí navazovat na podněty mimořádné intenzity a závažnosti, neboť musí vyvolat silné rozrušení.

Jinými omluvitelnými hnutími mysli mohou být např. soucit, žal nebo smutek.⁷³

Z rozboru výše uvedených příčin vedoucích ke stavu zmenšené přičetnosti a stavu podmiňujícím naplnění skutkové podstaty trestného činu zabití dle mého názoru vyplývá, že duševní porucha ovlivňuje psychiku pachatele závažnějším způsobem než silné rozrušení pachatele pocházející ze strachu, úleku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli. To se odráží rovněž v procesní rovině. Zatímco u zmenšené přičetnosti krom trestu připadá v úvahu uložení ochranného opatření, sankce za zabití je pouze trest odnětí svobody, jehož spodní hranice činí tři roky. Vezmeme-li v úvahu, že pachatel porušil nejvýznamnější hodnotu chráněnou trestním právem – lidský život, pak se domnívám, že ohled na duševní stav pachatele je touto spodní hranicí vyjádřen zcela zřetelně.

---

⁷³ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1327.

6. Nepříčetnost způsobená návykovými látkami

Některé formy duševní poruchy – typicky hluboká porucha vědomí, jiná těžká duševní odchylka, mohou vzniknout jako následek požití nebo aplikace návykové látky. Tou se dle § 130 TZ rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování. Definice návykové látky je široká, zahrnuje celou řadu látek, jejichž výčet je demonstrativní. Termín návyková látka užívá právní řád ve více zákonech a v různém smyslu. Pro naplnění znaku návykové látky ve smyslu trestního zákoníku jsou důležité účinky požití nebo aplikované látky, nikoliv podstata této látky, respektive její chemické složení.⁷⁴

6.1 Trestný čin opilství

Zákon rozlišuje tři případy, uvede-li se příčetný pachatel do stavu nepříčetnosti požitím či aplikací návykové látky.

V prvním případě se pachatel úmyslně uvede do stavu nepříčetnosti, aby spáchal trestný čin. Jde o tzv. opití se na kuráž. Pachatelova vůle zde směřuje ke spáchání trestného činu, a návyková látka je prostředkem o odstranění vnitřních zábran, jež by jinak pachateli zabránily v jeho jednání. V tomto případě je pachatel odpovědný za úmyslný trestný čin, který spáchal, a k nepříčetnosti se nepřihlíží, neboť odpovědnost se posuzuje podle doby, kdy byl pachatel příčetný.

Druhým případem je trestný čin spáchaný z nedbalosti, a nedbalost spočívá ve spáchání trestného činu jednáním, jímž se uvedl do stavu nepříčetnosti. Tehdy je pachatel plně odpovědný za trestný čin z nedbalosti.⁷⁵ Tyto případy označujeme jako *actio libera in causa*. Jsou výjimkami, kdy se ustanovení § 360 odst. 1 o opilství, ale ani ustanovení § 26 o nepříčetnosti nepoužije.⁷⁶

Zákonodárce tak zřetelně odlišuje míru zavinění. Jinak pohlíží na pachatele, který spáchal trestný čin nešťastnou náhodou a jinak na pachatele, který se trestného činu dopustil na základě své bezohlednosti či dokonce zlé vůle. Takový pachatel bude plně trestně odpovědný, ačkoliv spáchal trestný čin ve stavu nepříčetnosti.⁷⁷

⁷⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 798

⁷⁵ Tamtéž s. 19

⁷⁶ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 3045.

⁷⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 800

Jestliže byl pachatel již před použitím nebo aplikací návykové látky nepřičetným, není za čin jinak trestně odpovědný, ani když byl pod vlivem návykové látky. Byl-li již předtím zmenšeně přičetným, odpovídá za trestný čin podle § 360 jako osoba zmenšeně přičetná.⁷⁸

Třetí případ spočívá v jednání, kdy pachatel ve stavu nepřičetnosti spáchá trestný čin, přičemž nejednal nedbale, a tím méně úmyslně. Jelikož přičetnost je jednou z podmínek trestní odpovědnosti, vyvstává otázka, jaký procesní postup zvolit. Na jednu stranu pachatel není trestně odpovědný, na druhou stranu je společensky neúnosné, vyloučit jeho trestní odpovědnost. Platné právo proto vytvořilo zvláštní konstrukci, kdy zavinění se vztahuje pouze na uvedení se do stavu nepřičetnosti, a nikoliv na skutek v tomto stavu spáchaný.⁷⁹ Vzhledem k absenci přičetnosti a zavinění pak skutek není trestným činem, ale kvazideliktem, podle jehož závažnosti může být opilství jak přečinem, tak zločinem nebo zvláště závažným zločinem.

Náš trestní zákoník zjevně popírá celosvětově uznávaný smysl tohoto ustanovení spočívající v postihování zaviněného přivedení se do stavu nepřičetnosti (a nikoli výsledku dosaženého v tomto stavu), protože má příliš přísnou sankci (trest odnětí svobody až na deset let), která je navíc velmi výrazně ve většině případů, k nimž v praxi může dojít, provázána se sankcí v ustanovení za tzv. kvazidelikt, tedy čin jinak trestný (je-li mírnější, užije se této sankce).⁸⁰

V případě, že by pachatel určitou část svého jednání již nebyl natolik pod vlivem návykové látky, aby byl nepřičetný, jednalo by se nepochybně o souběh trestného činu opilství a tohoto trestného činu, který pachatel spáchal nikoliv již ve stavu nepřičetnosti. Lze si představit i situaci, kdy by nepřičetnost již pominula a pachatel by se opětovně přivedl do stavu nepřičetnosti způsobem uvedeným v § 360 trestního zákoníku, a v tomto stavu opětovně spáchal kvazidelikt. V daném případě bychom posoudili jednání pachatele jako dva trestné činy opilství.⁸¹

---

⁷⁸ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 3045.

⁷⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 800

⁸⁰ Tamtéž s. 797

⁸¹ LANGER, Petr. Trestný čin opilství. *Bulletin advokacie*, 2005, č. 2, s. 59

6. 2 Zmenšená přičetnost způsobená působením návykových látek

Nikoliv každá aplikace návykové látky musí nutně způsobit nepřičetnost. Vliv návykové látky mnohdy vyvolá takovou duševní poruchu, která zcela nevyloučí schopnost ovládací či rozpoznávací, ale pouze ji zeslabí. Pachatel tedy jedná ve stavu zmenšené přičetnosti, což nebrání jeho trestní odpovědnosti za trestný čin ohrožení pod vlivem návykové látky dle § 274 TZ, neboť v tomto případě není nepřičetný, ale jedná ve stavu vylučujícím způsobilost, který si přivodil vlivem návykové látky. Stav vylučující způsobilost je u řidiče motorového vozidla dán vždy, jestliže hladina alkoholu v krvi dosáhla 1 promile, tzv. absolutní nezpůsobilost k řízení motorového vozidla. V konkrétním případě však může hladina alkoholu být i nižší – tzv. relativní nezpůsobilost k řízení motorového vozidla.⁸² Dokládá to i judikatura Nejvyššího soudu. Jestliže je u řidiče motorového vozidla zjištěno, že v době jízdy měl nejméně jedno promile alkoholu v krvi, pak je v důsledku toho vždy vyloučena jeho způsobilost řídit motorové vozidlo. Závěr o naplnění zákonných znaků trestného činu ohrožení pod vlivem návykové látky podle § 201 odst. 1 tr. zák. je možný též tehdy, je-li v konkrétním případě zjištěno, že i menší množství alkoholu v krvi řidiče blížící se hranici jednoho promile vylučovalo jeho způsobilost řídit motorové vozidlo. V takových případech mohou být důkazem o míře ovlivnění řidiče alkoholem a o vyloučení jeho způsobilosti řídit motorové vozidlo např. svědecké výpovědi spolujezdců, zasahujících policistů a lékařů, kteří prováděli klinické vyšetření, jakož i svědecké výpovědi jiných osob o chování řidiče, eventuálně o jeho způsobu jízdy.⁸³

6. 3 Návykové látky – alkohol

Zákon řadí mezi návykové látky na první místo alkohol. Alkohol (etanol) je chemickou sloučeninou, která vzniká kvašením lihových cukrů. Jde o čirou tekutinu, která při konzumaci člověkem ovlivňuje jeho psychiku. Alkohol je návyková látka, pro níž je rozhodující, zda v konkrétní užití látce, která nemusí být „alkoholickým nápojem“, je obsažen alkohol a zda tento alkohol působil na psychiku konkrétní posuzované osoby nebo na její ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.

---

⁸² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 681

⁸³ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. srpna 2007, sp. zn. 5 Tdo 874/2007

Alkoholickým nápojem je dle zákona č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, jsou lihovina, víno a pivo. Alkoholickým nápojem se rozumí též nápoj, který není uveden ve větě první, pokud obsahuje víc než 0,5 objemového procenta alkoholu.⁸⁴

Psychiatrie rozlišuje tři způsoby akutní otravy alkoholem. První je opilost prostá, která se dle závažnosti hodnotí jako lehká, kdy alkoholemie – množství alkoholu v krvi, uváděné jako počet miligramů alkoholu ve 100 ml krve – dosahuje nejvýše 1,5 promile, středně silná, do 2,5 promile a těžká, nad 2,5 promile. Na průběh prosté podnapilosti, respektive její krátký úsek, bývá výpadek paměti zvaný palimpsest. K palimpsestu dochází toxickým působením alkoholu na ukládání paměťových stop. Nejde o poruchu vědomí a z forenzního hlediska je nevýznamné, že trestný čin byl spáchán v prosté opilosti v době, na kterou chybí vzpomínka. Od tohoto stavu je nutné odlišit a diagnostikovat patologickou opilost.

6. 3. 1 Patologická opilost

Při patologické opilosti dochází ke kvalitativní poruše vědomí ve smyslu mráкотného stavu.⁸⁵ Patologická opilost je třetí způsob akutní otravy alkoholem. Tento stav provází halucinace, a u téhož člověka se jen výjimečně objeví častěji než jednou v životě. Je to jediná alkoholická psychóza, která nesouvisí s chronickým alkoholizmem, a dokonce ani množstvím požitého alkoholu. Předpokladem vzniku je náhodné střetnutí aktuálního oslabení (hypoglikemie, rekonvalescence, velké nevyspání aj.) s možnou predispozicí (hormonální dysfunkce, jaterní porucha, neurovegetativní labilita). Připouští se i vliv současného požití alkoholu a psychofarmak. Chování člověka při patologické opilosti je jeho osobnosti cizí a nevyplývá z reálné situace, ale z chorobně změněné psychiky. Vlivem halucinačních zážitků a úzkostné, zlostné nebo depresivní nálady vnímá své okolí jako cizí a nepřátelské, a brání se proti domnělému ohrožení a pronásledování. Je dezorientován, nevyzná se v situaci a může se tak dopustit krajně nebezpečných činů.⁸⁶

Druhým způsobem akutní intoxikace alkoholem je komplikovaná opilost, což je stav mezi opilostí prostou a patologickou.

⁸⁴ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1až 139. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1234.

⁸⁵ PAVLOVSKÝ, P. a kol.: *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009, s. 56

⁸⁶ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 168

Opilý jeví rychle se stupňující podráždění, které, na rozdíl od patologické opilosti zpravidla nějakým způsobem navazuje na předchozí rozrušení, rozmrzelost, malichernou hádku, vzpomínku na dřívější křivdu s přenesením afektu na jiné osoby. Mohutný afekt a celé jednání, které pak následuje, je však zcela nepřiměřené podnětu a svědčí o takovém poklesu sebekontroly, který neodpovídá chování při prosté opilosti. Většinou je přítomna predispozice, např. psychopatie, organické odchylky, stavy po úrazech hlavy.⁸⁷

Nepříčetnost způsobená prostou opilostí nezavazuje pachatele trestní odpovědnosti, neboť si takový stav sám zavínil. Je však zohledněn prostřednictvím trestného činu opilství. Jinak je tomu v případě komplikované a zejména patologické opilosti, jelikož se na těchto stavech podílí pachatelova dispozice. Diagnóza patologické opilosti a tím spíše opilosti komplikované, která se příliš neliší od těžké prosté opilosti, patří k nejobtížnějším úkolům.⁸⁸

Shodně uvádí Pavlovský, že zjištění patické ebriety (patologické opilosti) jednoznačně končí výrokem o vymizení rozpoznávacích a ovládacích schopností, daleko obtížnější je ovšem tuto diagnózu stanovit, byť existuje řada vodítek uvedených výše. Nutné je pečlivě prostudovat svědecké výpovědi, které mnohdy uvádějí, že pachatel nejevil nápadné motorické poruchy a ani jinak nepůsobil jako opilý, někdy je zachycena zmínka o neobvyklé bledosti tváře a ztrnulém pohledu.⁸⁹

Mohl-li u takové opilosti pachatel předvídat, že požití alkoholického nápoje v důsledku předchozí poruchy nervové soustavy nebo poruchy duševní bude mít za následek nepřičetnost, pak bude za čin spáchaný v nepřičetnosti odpovídat, ať již podle ustanovení o trestném činu, který v nepřičetnosti spáchal, za tzv. *actio libera in causa*, nebo podle ustanovení o trestném činu opilství. V opačném případě je správné použití § 26 zrovna tak, jako v případech násilného alkoholického nebo jiného opojení pachatele jinými osobami.⁹⁰

Vedle akutních alkoholických intoxikací Dufek zmiňuje ostatní alkoholické psychózy (delirium tremens, halucinóza atd.). Nenavazují na akutní intoxikaci známého účinku, ale jsou komplikací chronických alkoholických změn, která není běžná a předvídatelná. Na všechny se vztahuje exkulpace, pokud byly přítomny v době spáchání činu. Totéž se týká alkoholické demence nebo jiné těžké poruchy (degradace) osobnosti, způsobené chronickým alkoholismem, která je ostatně často provázena alespoň počínajícími známkami demence nebo těžkým postižením vůle.⁹¹

⁸⁷ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 167

⁸⁸ Tamtéž s. 176

⁸⁹ PAVLOVSKÝ, P. a kol.: *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009, s. 60

⁹⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 194

⁹¹ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 174

6. 4 Návykové látky – omamné látky

Jde o látky, u nichž je nebezpečí chorobného návyku a vzniku psychických změn (např. kokain, opium, morfin, heroin atd.). Seznam těchto látek je uveden v přílohách č. 1 a ž 3 zákona 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně dalších zákonů.⁹²

Morfin, stejně jako heroin řadíme mezi opiáty, jež jsou obsaženy v opiu, zaschlé šťávě z nezralých makovic. Morfin má pro svůj silný analgetický účinek v medicíně stále široké použití. V druhé polovině 19. stol. V důsledku neustálých válek doznalo užívání morfinu obrovského rozšíření. Přísná evidence morfinu vedla postupem doby téměř k úplnému vymizení morfinismu. V posledních desetiletích došlo na našem drogovém trhu k velkému rozšíření heroinu. Heroinové opojení vede k příjemnému uvolnění, které nenarušuje paměť. Účinek látky odeznívá po 6-8 hod., v případě závislosti se rychle rozvíjí odvykací příznaky v podobě neklidu, úzkosti, bolestivých křečí, nesnesitelného svědění kůže aj. Odvykací příznaky fyzického rázu trvají max. 2 týdny, působí značně dramaticky, avšak není známo, že by v jejich důsledcích někdo zemřel, na rozdíl od morfinismu, kdy úmrtí při odvykacích stavech nebylo nijak vzácné.

Trestná činnost má téměř vždy majetkový charakter, neboť heroinové opojení nevede k agresi. Tyto delikty bývají plánované, realizované snahou, aby pachatel nebyl odhalen. Lze proto soudit na dobře zachované, nebo jen nepatrně snížené ovládací schopnosti a plně zachovalé schopnosti rozpoznávací.

Za nejnebezpečnější se považuje závislost na kokainu, neboť vede k povahovým změnám disociálního rázu, narůstání agresivity a ztrátě vyšších citů. Po aplikaci dochází téměř okamžitě k povznesené náladě, zvýšenému sebevědomí, mimořádné bdělosti, dostavuje se náhlé „osvícení“, přesvědčení o mimořádných schopnostech a množství plánů. Proto je kokain zneužíván v některých podnikatelských kruzích, jeho obliba vzrůstá a cena denní dávky má sestupnou tendenci. V těžších případech závislosti znalci přiznají snížení ovládacích nebo rozpoznávacích schopností.⁹³

⁹² ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1až 139. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1234.

⁹³ PAVLOVSKÝ, P. a kol.: *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. s. 67

6.4.1 Úvaha nad možnou souvislostí mezi užíváním konopí a nepřičetností

Mezi opiáty řadíme rovněž konopí. Z pryskyřice květů se připravuje hašiš, nať se kouří jako marihuana.⁹⁴ Je všeobecně známou skutečností, že v České republice je užívání marihuany značně rozšířené. Dokládá to mj. i článek na severu iDnes.cz, ze dne 23. června 2011, který se opírá o fakta uvedená ve zprávě Úřadu OSN proti drogám a zločinu (UNODC) pro rok 2011. Ta uvádí, že konopí v současné době zůstává světovou drogou číslo jedna. Z Nizozemska se do dalších evropských zemí šíří obliba domácího pěstování rostlinek. V Evropě tak loni kouřilo marihuanu odhadem 29,5 milionu lidí, což je 5,4 procenta populace ve věku mezi 15 a 64 lety. Obzvláště oblíbená je tato droga ve věkové skupině 15-34 let. V Evropě je užívání konopí vyšší v zemích západní a střední Evropy. V Česku přitom podle statistik z roku 2008 užívalo marihuanu 15,2 procenta sledované populace, což je nejvyšší podíl v celé Evropě, a to před Itálií a Španělskem. Ve světě Čechy v konzumaci marihuany podle oficiálních statistik předčí jen Zambie, Nový Zéland, Severní Mariany a tichomořská ostrovní republika Palau, která je na čele tabulek s 24,2 procenta uživatelů marihuany.⁹⁵

Pavlovský nepřikládá marihuaně velký význam. Uvádí, že ve vztahu k trestné činnosti lze poukázat na možné ovlivnění rozpoznávacích a ovládacích schopností v důsledku akutní intoxikace kanabinoidy v době spáchání trestného činu. Na takový stav pohlížíme jako na prostou podnapilost, kterou si pachatel navodil vlastní vinou.⁹⁶

Domnívám se však, že z hlediska nepřičetnosti je problematika užívání marihuany složitější. V první řadě je třeba brát v úvahu fakt, že konzumenty marihuany jsou zejména mladí lidé. Dokládá to např. Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). Přehled hlavních výsledků studie v České republice v roce 2011 uvádí, že alespoň jednu zkušenost s užitím nelegální drogy v životě uvedlo 43 procent dotázaných šestnáctiletých studentů. Nejčastěji se jednalo o konopné látky, tj. marihuanu nebo hašiš. Mezi roky 1995 až 2003 byl sledován výrazný nárůst zkušeností studentů s užitím konopných látek – v roce 1995 uvedlo užití marihuany 22 procent, v roce 2003 již 44 procent.

⁹⁴ PAVLOVSKÝ, P. a kol.: *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009.s 67

⁹⁵ BRANDEJSKÁ, Anna. *Česko je velmocí extáze, metamfetaminu a marihuany* [online]. iDNES.cz, 24. června 2011[cit. 27. července 2012]. Dostupné na < http://zpravy.idnes.cz/cesko-je-velmoci-extaze-metamfetaminu-a-marihuany-fv7-/krimi.aspx?c=A110623_182402_domaci_abr>.

⁹⁶ PAVLOVSKÝ, P. a kol.: *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009.s 67

V roce 2011 byl poprvé zaznamenán pokles na 42 procent. První zkušenost s konopnou látkou ve věku do 13 let uvádí 18,5 procent dotázaných. Konopné látky by si velmi snadno dokázalo obstarat 59 procent respondentů.⁹⁷

Pokud se nízký věk uživatele setká s jistou osobní dispozicí, může místo krátkodobého opojení nastat fatální následek v podobě vzniku duševní choroby, na jejímž základě bude diagnostikována nepřítomnost u předtím zdravé osoby. Tento závěr potvrzují např. vědci z North Shore University Hospital-Long Island Jewish Healthcare System.

V mozcích nezletilých, kteří byli silnými uživateli marihuany, byly nalezeny změny podobné těm, které jsou nacházeny u schizofreniků. Marihuana může být pro geneticky predisponované lidi jakousi spouští, jež může schizofrenii odbrzdit. Radiologové z této univerzity scanovali mozky dvou skupin teenagerů. Jednak dospívajících chlapců, kteří byli každodenními dlouhodobými uživateli marihuany, jednak dospívajících pacientů, léčených pro schizofrenii. Druhá skupina byla ještě dále dělena na ty, kteří v minulosti silně užívali marihuanu, a ty, kteří ji neužívali. Výzkumníci zjistili, že jak u schizofreniků, tak u uživatelů marihuany je podprůměrně vyvinuta oblast mozku v podvěsku mozkovém, která se nazývá arcate nukleus a hraje významnou úlohu v kognitivních (poznávacích) procesech. Postižení nicméně nebylo totožné: těžcí uživatelé vysokých dávek marihuany měli postiženu danou oblast jen v levé polovině mozku, zatímco schizofrenici trpěli atrofii na obou stranách. Výsledky této studie by mohly podpořit teorii, podle níž užívání konopných drog může odbrzdit schizofrenii.⁹⁸

Dle mého názoru nelze tuto hrozbu podcenit, a to právě díky relativně snadné dostupnosti marihuany, ke které se tak může dostat rizikový jedinec.

---

⁹⁷ CSÉMY, Ladislav, CHOMYNOVÁ, Pavla. *Zaostřeno na drogy 2012-01*[online]. Drogy-info.cz, 20. února 2012 [cit. 27. Července 2012]. Dostupné na <www.drogy-info.cz/index.php/publikace/zaostreno-na-drogy/2012-zaostreno-na-drogy/zaostreno-na-drogy-2012-01-c-1-2012>.

⁹⁸ RADIOLOGICKÁ SPOLEČNOST USA. *Masivní užívání marihuany v období dospívání způsobuje změny v mozku* [online]. Drogy-info.cz, 30. listopadu 2005 [cit. 27. července 2012]. Dostupné na< http://www.drogy-info.cz/index.php/info/ilegalni_drogy/konopne_drogy/masivni_uzivani_marihuany_v_obdobi_dospivani_zpusobuje_zmeny_v_mozku>.

6. 5 Návykové látky – Psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.

Psychotropními látkami jsou látky ovlivňující psychiku člověka (např. amfetamin, efedrin). Jejich seznam je uveden v přílohách 4 až 7 zákona 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně dalších zákonů. Za ostatní látky se považují četné látky běžně používané v domácnosti, nebo průmyslu (různá ředidla, čistidla, náplně hasících přístrojů) za podmínky, že jsou způsobilá nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo sociální chování.⁹⁹

V naší společnosti jde nejčastěji o zneužívání toluenu. Akutní intoxikace, k níž dochází nejčastěji vdechováním, připomíná alkoholovou podnapilost a jako stav podnapilosti lze analogicky hodnotit psychický stav takového pachatele.¹⁰⁰

Neztotožňuji se s názorem Pavlovského, že co se psychotropních látek týká, je nejrozšířenější látkou toluen. Domnívám se, že tak tomu bylo zejména před rokem 1989, kdy drogy nebyly ve společnosti rozšířeny v takovém měřítku, jako nyní. Aktuálně bych na první místo rozšířenosti psychotropních látek zařadil pervitin. V souvislosti s jeho užíváním je z trestněprávního hlediska významné zejména nesmyslné a nebezpečné jednání, ke kterému dochází po aplikaci pervitinu, agresivní jednání osob pod jeho vlivem, rovněž však i násilné jednání vůči uživatelům, kteří se po intoxikaci chovají neopatrně a agresí mnohdy vyprovokují. Zanedbatelná není rovněž výroba, prodej a pašování pervitinu.¹⁰¹

⁹⁹ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1až 139. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1234

¹⁰⁰ PAVLOVSKÝ, P. a kol.: *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. s. 69

¹⁰¹ NEŠPOR, Karel. *Návyková rizika a kriminalita* [online]. Nocka.sk, 17. ledna 2011[cit. 19. září 2013]. Dostupné na <http://www.nocka.sk/uploads/19/79/197989d067e3ce36ade53d9ff59bf898/prevencia-kriminality-2011_web-2-final.pdf>

7. Postavení soudního znalce v problematice nepřičetnosti

Podle § 105 odst. 1 trestního řádu, je-li k objasnění skutečnosti důležité pro trestní řízení třeba odborných znalostí, vyžádá orgán činný v trestním řízení odborné vyjádření. Jestliže pro složitost posuzované otázky takový postup není postačující, přibere orgán činný v trestním řízení a v řízení před soudem předseda senátu znalce.¹⁰²

Jak významný je znalecký posudek v případě vyšetření duševního stavu obviněného vyplývá i z § 116 TŘ, který přiřadí znalce oboru psychiatrie obligatorně stanoví, zatímco ve většině případů záleží na úvaze orgánu činného v trestním řízení, zda tento důkazní prostředek použije. K vyšetření duševního stavu mladistvého § 58 zákona o soudnictví ve věcech mládeže vyžaduje znalce dva, dětského psychiatra a dětského psychologa.¹⁰³

Význam znalce zdůrazňuje § 116 TŘ také tím, že požaduje jeho posudek. Z toho plyne, že jinak preferované odborné vyjádření dle § 105 odst. 1 TŘ v tomto případě považuje zákonodárce za nedostačující.

Jsem přesvědčen, že největší nároky na znalce klade druhý odstavec § 116 TŘ, když umožňuje vyšetření duševního stavu obviněného pozorováním ve zdravotnickém ústavu, nebo dokonce ve zvláštním oddělení vazby. Je nepochybné, že již samotné umístění do ústavu či vazby musí znamenat značný zásah do prožívání a psychického stavu obviněného. Je-li obviněný umístěn do vazby, předem neví, jak dlouho toto opatření potrvá a ovládá ho nejistota ohledně jeho další budoucnosti. Znalec tedy hledá příznaky nasvědčující nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti u osoby vystavené dlouhodobému psychickému napětí a je otázkou, jak dalece je potom takové vyšetření objektivní.

Jak uvádí Dufek, soudní psychiatrie je samostatným vědním oborem, který zkoumá duševní stav osob ve vztahu ke skutečnostem zjišťovaným v trestním a občanskoprávním řízení, přitom se soudní psychiatrie zabývá nejen diagnostikou a hodnocením psychických poruch pro účely soudní, ale i jejich terapií a prevencí.¹⁰⁴

¹⁰² zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2009, s. 396

¹⁰⁴ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 7

Lze si jen stěží představit diagnózu duševní poruchy jinak než osobou znalce. Bohužel, ani stejně erudovaní znalci nemusí v témže případě dojít ke stejnému závěru. Jedním z důvodů tohoto stavu je rozdíl mezi pojetím chorobného stavu psychiatrem a tím, co od něj požaduje právník. V klinické medicíně lze uznávat buď plynulý přechod, nebo velké množství stupňů od duševního zdraví až po nejtěžší duševní poruchu. Pro potřeby práva však má psychiatr při hodnocení duševní poruchy jen tři (v některých zemích jen dva) stupně. Tím mohou někdy vzniknout odlišné závěry i v případě shody v diagnóze. Krom toho duševní porucha je předmět zkoumání tak složitý, měnlivý a špatně přehledný, že se dva odborníci mohou lišit i v diagnostickém určení.¹⁰⁵ Tento případ řeší § 108 TŘ. Jeho první odstavec stanoví, že vypracoval-li znalec posudek písemně, stačí, aby se na něj při výslechu odvolal a jej potvrdil. Pokud však bylo přibráno více znalců dle odst. 2 a jejich názory se různí, je třeba vyslechnout každého zvlášť.¹⁰⁶ Kritéria pro hodnocení těchto výslechů lze zřejmě analogicky použít pro hodnocení znaleckého posudku vypracovaného jedním znalcem.

Hodnocení důkazů, a tedy i hodnocení znaleckého posudku je jednou z nejnáročnějších a nejzávažnějších fází dokazování. Toto hodnocení provádí zejména orgán činný v trestním řízení, který znalce přibral. Znalecký posudek však hodnotí i ostatní osoby zúčastněné na řízení, zejména ty strany, které mají pochopitelný zájem na výsledku řízení (obviněný, poškozený). Orgán činný v trestním řízení hodnotí podaný znalecký posudek volně jako každý jiný důkaz – jednotlivě i ve spojitosti s ostatními relevantními důkazy provedenými ve věci. Znalecký posudek není apriorně nedotknutelný či nevyvratitelný důkaz. Orgány činné v trestním řízení nejsou znaleckým posudkem bezpodmínečně vázány.

Nemohou sice samy svým vlastním laickým názorem nahrazovat odborné závěry znalce, mohou však mít pochybnosti o úplnosti a věcné správnosti znaleckého posudku. Mohou posoudit, zda a jakými skutečnostmi jsou podloženy předpoklady, ze kterých znalec vycházel. I když orgán činný v trestním řízení nemá odborné znalosti, může zjistit evidentní rozpor jednotlivých částí posudku navzájem, neurčité formulace, nedostatek odpovědí na položenou otázku, nesprávný součet apod.¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 9

¹⁰⁶ zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2009, s. 396

Soudní psychiatrie je pro orgány činné v trestním řízení důležitá nejen tím, že jim skýtá podklady pro meritorní rozhodnutí, nýbrž i tím, že je vyzbrojuje znalostmi potřebnými pro účelné provádění procesních úkonů a kriminalistických postupů.¹⁰⁸

7.1 Psychiatrický posudek

Skládá se z úvodu, výpisu ze spisu, vlastního vyšetření a závěru s odpověďmi na otázky zadavatele posudku.

Úvod posudku zahrnuje adresu zadavatele, jemuž je posudek určen, včetně spisové značky, a data vyžádání. Dále se uvádí druh znaleckého posudku (z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie), jméno znalce, který ho zpracovává a základní údaje o posuzované osobě.

Výpis ze spisu slouží k zachycení všech skutečností, které znalec považuje pro podání posudku za důležité. Vedle údajů o obvinění sem patří např. výpovědi svědků, týkající se chování a vzhledu posuzovaného v době spáchání trestného činu, důležité jsou zprávy o pověsti z místa bydliště a hodnocení zaměstnavatele. Velkou pozornost je třeba věnovat výpisu předchozích znaleckých posudků. Pokud znalec potřebuje některou skutečnost objasnit, požádá zadavatele o doplnění, sám k takovému kroku není oprávněn. Do výpisu ze spisu se zařazuje rovněž výpis ze zdravotní dokumentace. Dle zákona 260/2001 Sb., kterým se mění zákon o péči o zdraví lidí, mohou do zdravotní dokumentace nahlížet znalci v oboru zdravotnictví v nezbytném rozsahu a nevyžaduje se dříve nezbytný souhlas posuzovaného.

Vlastní vyšetření spočívá v zjištění rodinné a osobní anamnézy a zejména relevantního zjištění okolností trestného činu. Objektivní pozorování posuzovaného je zachyceno v psychopatologickém nálezu, v němž jsou popsány veškeré nápadnosti a chorobné projevy, které společně s anamnestickými údaji vedou k diagnostickému závěru. Součástí vyšetření je rovněž alespoň orientační tělesné vyšetření.

V souhrnu znalec uvádí rozbor nejzávažnějších skutečností, které vedou k diagnostickému zhodnocení a ke zdůvodnění odpovědi na položené otázky. Výklad by měl být jasný, srozumitelný a zakončený odpověďmi na otázky, které zadavatel položil.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 8

¹⁰⁹ PAVLOVSKÝ, P. a kol.: *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. s. 23

Obvyklé otázky na znalce – psychiatra při posuzování obviněného (popř. obžalovaného nebo podezřelého) znějí:

1. Zda obviněný trpěl (trpí) duševní poruchou a jakou.

Současná klasifikace již nerozlišuje poruchy od chorob. Mezi duševní poruchy patří i návykové poruchy a sexuální deviace. Je tedy zbytečná vžitá praxe, kdy se OČTŘ dotazují zvlášť na duševní poruchy, choroby, návykové nemoci a sexuální deviace.

2. Zda je schopen chápat smysl trestního řízení.

Zda posuzovaný je schopen porozumět podstatě svého trestního řízení a dostatečně kooperovat. V případě záporné odpovědi na tuto otázku se trestní řízení přerušuje dle § 173 odst. 1 písm. c) tr. řádu.

3. Zda (a do jaké míry) duševní porucha ovlivnila jeho schopnost rozpoznat protiprávnost (do 31. 12. 2009 společenskou nebezpečnost) inkriminovaného jednání nebo schopnost ovládat toto jednání.

Česká forenzní psychiatrie je konsensuální v tom, že rozpoznávací schopnost může být snížena pouze v důsledku psychopatologických příznaků, jako jsou bludy, halucinace, nebo prokazatelná významná intelektová nedostačivost (např. mentální retardace, demence). Ovládací schopnost může být snížena pouze v důsledku poruch volního jednání v důsledku bludů, halucinací, chorobného puzení či intoxikací. Vymizelé ovládací schopnosti musejí být podmíněny chorobným stavem, ve kterém by každý člověk, bez ohledu na své povahové vlastnosti, při identickém souběhu okolností, jednal stejně a dopustil se jednání, které je v rozporu se zájmy chráněnými trestním zákonem.

4. Zda je jeho pobyt na svobodě nebezpečný.

Nebezpečnost pobytu na svobodě je judikaturou Nejvyššího soudu (R 11/1974 a jiné) definována jako vysoká pravděpodobnost opakování protiprávního jednání v důsledku zjištěné duševní poruchy. Nebezpečnost pobytu na svobodě je jednou z podmínek uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence (s výjimkou činů spáchaných s užíváním návykové látky, kde podmínkou není). Znalec se však nemusí obávat odpovědět kladně na tuto otázku i v případě, že nenavrhuje ochranné léčení. Např. u některých disociálů nebo závislých recidivistů máme téměř jistotu, že zopakují majetkovou kriminalitu v důsledku duševní poruchy (a disociální porucha osobnosti či závislost jsou duševní poruchy). V těchto případech je zbytečné obcházet pravdu odpovědí typu "Z úzce psychiatrického hlediska pobyt na svobodě není nebezpečný."

5. Zda znalec navrhuje uložení ochranného opatření a jakého (ochranné léčení ambulantní nebo ústavní, popř. zabezpečovací detence).

6. Popř. další skutečnosti, které vyplynou ze znaleckého zkoumání a mohou být významné.¹¹⁰

7. 2 Zákon 36/1997 Sb., o znalcích a tlumočnících

Tento právní předpis upravuje činnost a postavení soudních znalců v soudním řízení. Zákonem č. 444/2011 Sb., ze dne 6. prosince 2011 byl zákon o znalcích a tlumočnících ve velkém rozsahu novelizován, a to s účinností od 1. ledna 2012. Novela v první řadě zpřísňuje podmínky pro jmenování znalců. Předchozí znění zákona, účinného od 1. 7. 2010 stanovilo, že znalcem lze jmenovat toho, kdo

- a) je československým státním občanem,
- b) má potřebné znalosti a zkušenosti z oboru (jazyka), v němž má jako znalec (tlumočnick) působit, především toho, kdo absolvoval speciální výuku pro znaleckou (tlumočnickou) činnost, jde-li o jmenování pro obor (jazyk), v němž je taková výuka zavedena,
- c) má takové osobní vlastnosti, které dávají předpoklad pro to, že znaleckou (tlumočnickou) činnost může řádně vykonávat,
- d) se jmenováním souhlasí.¹¹¹

Oproti tomu novela zapracovává obecně významné předpoklady pro výkon jakékoliv odpovědné funkce, reflektuje na evropskou integraci a tak v současné době lze jmenovat znalcem toho, kdo

- a) je státním občanem České republiky, občanem jiného členského státu Evropské unie, kterému bylo vydáno potvrzení o přechodném pobytu nebo povolení k trvalému pobytu na území České republiky, nebo státním příslušníkem jiného než členského státu Evropské unie, kterému bylo vydáno povolení k trvalému pobytu na území České republiky,
- b) je způsobilý k právním úkonům v plném rozsahu,
- c) je bezúhonný,
- d) nebyl v posledních 3 letech vyškrtnut ze seznamu znalců a tlumočnicků pro porušení povinností podle tohoto zákona,

¹¹⁰ ŠVARC, Jiří. Posuzování duševního stavu v trestním řízení. Česká a Slovenská psychiatrie, 2011, roč. 107, č. 4, s. 220 – 226.

¹¹¹ zákon č. 36/1967 Sb., zákon o znalcích a tlumočnících, ve znění zákona č. 227/2009 Sb. účinném ke dni 1. července 2010

- e) má potřebné znalosti a zkušenosti z oboru (jazyka), v němž má jako znalec (tlumočník) působit, především toho, kdo absolvoval speciální výuku pro znaleckou (tlumočnickou) činnost, jde-li o jmenování pro obor (jazyk), v němž je taková výuka zavedena,
- f) má takové osobní vlastnosti, které dávají předpoklad pro to, že znaleckou (tlumočnickou) činnost může řádně vykonávat,
- g) se jmenováním souhlasí.¹¹²

Problematiku znalecké činnosti novela upravuje v dalších směrech, týkajících se výkonu znalecké činnosti, pozastavení práva vykonávat činnost znalce, zániku práva vykonávat znaleckou činnost, správních deliktů a v neposlední řadě rovněž odměňování znalců a náhrady jejich nákladů. Novela již nezohledňuje potřebný stupeň odbornosti a je-li znalecký posudek (tlumočnický úkon) zadán orgánem veřejné moci, řídí se odměna ustanoveními prováděcího právního předpisu.¹¹³

Tímto prováděcím právním předpisem je vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících. Ta v § 16 určuje odměnu za znalecký posudek podle jeho náročnosti a podle míry odborných znalostí, které bylo nutné k jeho podání vynaložit, za jednu hodinu práce 100 až 350 Kč.¹¹⁴

Oproti zákonu k její novelizaci doposud nedošlo, avšak znalecká obec již delší dobu volá po úpravě odměňování. K potřebě změn se přiklání rovněž studie k Návrhu vyhlášky, kterou se mění vyhláška č. 37/1967 Sb., kterou na žádost ministra spravedlnosti vypracoval Ústav práva a právní vědy v roce 2008.

Základní hybnou silou vedoucí ministerstvo spravedlnosti České republiky k přípravě novely byla dlouhodobá kritika ze strany Komory soudních znalců České republiky a Komory soudních tlumočnicků České republiky, týkající se nedostatečné finanční odměny znalců za vysoce erudovanou činnost jimi vykonávanou a současně značné rozdíly mezi odměňováním soudních znalců a tlumočnicků v České republice na straně jedné a ostatními členskými státy EU na straně druhé. Ústav sdílí názor obou komor o vysoké odbornosti a náročnost povolání soudního znalce a tlumočnicka a současně značného vlivu finančního ohodnocení na kvalitu soudními znalci a tlumočníky vykonávané činnosti a je si vědom vysokého významu znaleckých posudků jako důkazních prostředků v soudním řízení.

¹¹² zákon č. 36/1967 Sb., zákon o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů

¹¹³ Tamtéž

¹¹⁴ vyhláška č. 37/1967 Sb., vyhláška ministerstva spravedlnosti k provedení zákona o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů

K navrhovaným změnám odměňování znalců a tlumočnicků uvádí Ústav, že preferuje uplatnit variantu tři, tedy odměny za znalecké posudky a tlumočnické úkony stanovit pevnou částkou ve výši 750 Kč za jednu hodinu práce/jednu stránku. Absenci finančního rozpětí při stanovení odměny v konkrétním případě lze označit za žádoucí, neboť se bude nadále uplatňovat toliko objektivní hledisko plynoucí přímo ze zákona. Dosavadní kombinace objektivních a subjektivních hledisek, tedy kdy soud, pohybující se v zákonném rozpětí stanoveném vyhláškou, hodnotící složitost daného případu a v návaznosti na tento závěr stanovuje odměnu, se ukazuje jako nespravedlivé a v rozporu s principem rovnosti zakotveným v ústavním pořádku České republiky.

K samotné výši navrhované částky 750 Kč za jednu hodinu práce/jednu stránku se ústav nemůže erudovaně vyjádřit, neboť nezná přesný dopad té či oné pevné částky na státní rozpočet. Ministerstvo spravedlnosti tak musí tuto částku stanovit uplatňujíc přísná rozpočtová pravidla.

Ústav však nesdílí názor, že zvýšení odměn povede k upevnění nezávislosti pozice znalce. Vysoké finanční ohodnocení jako nástroj zajištění nezávislosti se v recentní právní teorii i praxi nejvíce jeví jako prostředek k dosažení nestrannosti a nezávislosti.¹¹⁵

Domnívám se, že odpovídající výše ohodnocení znalecké práce je prevencí před naplněním skutkové podstaty trestného činu Křivá výpověď a nepravdivý znalecký posudek dle § 346. Objektivní stránka tohoto trestného činu spočívá dle prvního odstavce v podání nepravdivého, hrubě zkresleného nebo neúplného znaleckého posudku.¹¹⁶ Dle mého názoru může být znalec motivován k podání takového posudku právě tím, že bude jeho zákonem stanovená odměna „zvýšena“ některou ze stran procesu, aby posudek vyzněl v její prospěch. Nejvíce zřejmě vždy bude záležet na morálních kvalitách jednotlivých znalců. Pokud však kterýkoliv člověk ví, že si společnost jeho práce váží a uvědomuje si její nezastupitelnost, náročnost a nároky kladené na toho, kdo ji vykonává, přistupuje ke svému povolání jinak, a je méně náchylný znehodnotit to, co dělá, spácháním trestného činu.

---

¹¹⁵ ÚSTAV PRÁVA A PRÁVNÍ VĚDY. *Studie k návrhu vyhlášky, kterou se mění vyhláška č. 37/1967 Sb.* [online]. Ustavprava.cz, 22. července 2008 [cit. 2. 8. 2012]. Dostupné na <http://www.ustavprava.cz/upload/oldfiles/files/studie_a_komentare/sk_2008/03_2008.pdf>

¹¹⁶ zákon 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

7. 3 Psycholog jako soudní znalec

V kauzách pachatelů obviněných z trestné činnosti je znalec – psycholog nejčastěji přibírán spolu se znalcem oboru psychiatrie. Psychiatr se vyjadřuje k přítomnosti či nepřítomnosti známek duševní poruchy, k chorobným změnám, k ovládacím a rozpoznávacím schopnostem a případným léčebným opatřením.

Psycholog se zabývá psychologickým rozbořem osobnosti posuzovaného včetně jeho inteligence, objasňováním jeho interpersonálních a širších vztahů, rozbořem motivačních činitelů, hodnocení z hlediska možnosti a pravděpodobnosti resocializace. Typickým požadavkem na psychologa je hodnocení věrohodnosti posuzovaného. Psycholog tak přispívá ke stanovení diagnózy v psychiatrických oborech.¹¹⁷

7. 3. 1 Inteligence – důvod pro exkulpací části romské minority?

Soubor rozumových schopností jedince lze označit jako jeho inteligenci. Úroveň intelektové výkonnosti vyjadřuje inteligenční kvocient – IQ. Jeho střední hodnota je IQ 100. IQ pod 36 označujeme jako středně těžkou slabomyslnost – imbecilitu, na jejímž základě lze určit nepřičetnost.¹¹⁸

Tyto intelektové výkony jsou znalecké obci dobře známy v případě některých Romů, kteří ač z důvodu nízké inteligence v trestních věcech exkulpani, vzápětí po potvrzení této diagnózy se dopouštějí rafinovaných podvodů. Příčina této disproporce tkví zejména v odlišné romské mentalitě. Jejím projevem je naprostá lhostejnost k výsledkům těchto testů, případně reagují záměrně nesprávně, s cílem dosáhnout přiznání mentální retardace. Výsledný inteligenční kvocient pak neodpovídá jejich skutečným schopnostem a svádí k chybné interpretaci.

Je ovšem pravda, že běžně aplikované testy na romskou populaci nesedí. Tyto testy obsahují myšlenkové operace a činnosti, které romské prostředí příliš nepoužívá a nerozvíjí (abstraktní, pojmově logické myšlení, matematické myšlení). Romové mají dobrou praktickou inteligenci a těžiště jejich nadání spočívá především v sociální obratnosti, ve schopnosti chápat a účinně ovlivňovat vztahy mezi lidmi, tedy v sociální inteligenci. V současné době se z podnětu vlády zpracovává testová metodika, která zohledňuje romská specifika.¹¹⁹

¹¹⁷ PAVLOVSKÝ, P. a kol.: *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. s. 190

¹¹⁸ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 202

¹¹⁹ PAVLOVSKÝ, P. a kol.: *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. s. 200

8. Trestní právo procesní a sankce v případech nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti

Duševní stav pachatele je z pohledu trestního práva významný od okamžiku spáchání trestného činu. Doba spáchání trestného činu je první časový úsek, k němuž lze duševní stav relevantně zkoumat a při splnění zákonných kritérií dle § 26 a § 27 TZ diagnostikovat nepřičetnost či zmenšenou přičetnost. I v případě, že znalec dojde k negativnímu závěru, může psychika osoby, proti níž je vedeno trestní řízení, sehrát důležitou roli, a to ve všech stádiích trestního řízení.

8. 1 Procesní postup vůči nepřičetnému pachateli

§ 26 TZ stanoví, že pachatel není za svůj čin trestně odpovědný, spáchá-li jej ve stavu nepřičetnosti.¹²⁰ Soud však nemůže případ uzavřít s tím, že pachatel je nepřičetný a tudíž trestně neodpovědný, existuje-li nebezpečí, že se bude dále dopouštět činů jinak trestných. Čin jinak trestný rozumíme čin, který je v daném případě beztrestný, i když v jiném případě a za jiných okolností by trestný byl. Čin jinak trestný spáchá mj. osoba, která je nepřičetná.¹²¹ Soud takovému pachateli uloží nikoliv trest, ale ochranné opatření.

8. 2 Dualismus trestních sankcí

Adekvátně reagovat na spáchání činu jinak trestného umožňuje dualismus trestních sankcí. Rozlišujeme dva relativně samostatné systémy (typy) trestněprávních sankcí – tresty a ochranná opatření. Co se týče nepřičetného pachatele, jako sankce připadá v úvahu pouze ochranné opatření, a to ve formě ochranného léčení dle § 99 TZ, nebo zabezpečovací detence dle § 100 TZ.¹²² Nepřičetný pachatel je jeden z případů, kdy se ochranné opatření ukládá samostatně. Tresty a ochranná opatření lze v jiných případech kombinovat (např. uložení ochranného léčení za současného uložení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby), nebo mohou ochranná opatření tresty nahradit (např. upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení). Dle současné právní úpravy jsou ochrannými opatřeními ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a ochranná výchova.¹²³

¹²⁰ zákon 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹²¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 123

¹²² zákon 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹²³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 423-424

8. 3 Procesní postup vůči zmenšeně příčetnému pachateli

Oproti dřívějším pojetím, v současnosti zmenšená příčetnost není polehčující okolností, neboť nemusí nutně snižovat závažnost činu a odůvodňovat mírnější trest, jako je tomu u polehčujících okolností.

Diagnostikuje-li znalec zmenšenou příčetnost, je k této okolnosti soud povinen přihlídnout při ukládání druhu a výměry trestu, dle § 40 odst. 1.

Tento postup se neuplatní, pokud si pachatel přivodil zmenšenou příčetnost vlivem návykové látky. Jedná se o obligatorní důsledek zmenšené příčetnosti. Obdobně je soud povinen postupovat v případě mladistvého pachatele, s tím rozdílem, že zmenšená příčetnost může být vyvolána rovněž vlivem návykové látky. Stanoví tak § 25 odst. 2 Zákona o soudnictví mládeže.

Vedle těchto obligatorních důsledků existují důsledky fakultativní. Zmenšená příčetnost tak umožňuje soudu uložit ochranné léčení dle § 99 odst. 2 pís. a) TZ, snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby za současného uložení ochranného léčení dle § 40 odst. 2 TZ, upustit od potrestání a současně uložit ochranné léčení či zabezpečovací detenci dle § 47 odst. 1 a 2 TZ, a rovněž upustit od uložení trestního opatření za současného uložení ochranného léčení či zabezpečovací detence dle § 12 pís. a) ZSM.¹²⁴

Z této široké škály alternativ je patrné, že každý případ zmenšené příčetnosti musí být posuzován velmi individuálně a podle okolností konkrétního případu soud uloží sankci, jaká nejlépe povede k nápravě pachatele. Právě pachatelova náprava je v případě spáchání trestného činu ve stavu zmenšené příčetnosti prioritou. Vyplývá to z charakteru sankcí – ochranné léčení je zásadně prostředkem speciální prevence, zatímco způsobení újmy jen průvodním jevem, nikoliv hlavním účinkem.¹²⁵

8. 4 Ochranné léčení

Smyslem uložení ochranného léčení je především terapeutické působení na osoby, které se dopustily trestného činu, či činu jinak trestného. Rozlišujeme případy obligatorního a fakultativního uložení ochranného léčení. Soud obligatorně uloží ochranné léčení v těchto případech:

¹²⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 190

¹²⁵ Tamtéž s. 423

a) Jestliže se jedná o pachatele činu jinak trestného, který není pro nepřičetnost trestně odpovědný, pokud jeho pobyt na svobodě je nebezpečný.¹²⁶

Pouhé spáchání činu jinak trestného osobou ve stavu nepřičetnosti k uložení ochranného léčení podle § 99 odst. 1 nestačí. Nebezpečnost pobytu pachatele činu jinak trestného na svobodě není možno totiž vyvozovat pouze z jednání, které vykazuje v daném případě jinak znaky trestného činu. Pro závěr o pravděpodobnosti možného opakování jednání jinak trestného musí být zjišťován též stupeň duševní poruchy pachatele, popř. jeho dosavadní recidivní projevy, které mohou vytvářet stav nebezpečí pro společnost při ponechání takového pachatele na svobodě (např. u verbálních útoků ojedinělé jednání nepřičetného pachatele nelze zpravidla považovat za postačující podklad pro závěr o jeho pobytu na svobodě).

Musí existovat vysoká pravděpodobnost, že nepřičetná osoba, která spáchala čin jinak trestný, spáchá znovu závažnější útok na zájmy chráněné trestním zákonem, a to pod vlivem duševní choroby. Samo doporučení znalce o vhodnosti uložení ochranného léčení není dostatečným podkladem pro takové rozhodnutí. Soud musí rozhodnout na základě zhodnocení všech důkazů.

Oproti stavu nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti, který musí být dán v době činu, nebezpečnost pobytu na svobodě u pachatele činu jinak trestného je třeba posuzovat podle stavu v době rozhodování soudu o ochranném léčení.¹²⁷

b) Jestliže se jedná o pachatele, který spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud dospěje k názoru, že lze upustit od potrestání, neboť ochranné léčení zajistí nápravu pachatele lépe než trest. Podmínkou je, že zmenšenou přičetnost resp. duševní poruchu si pachatel nepřivodil ani z nedbalosti vlivem návykové látky.

c) Jestliže se jedná o pachatele, který spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti a soud dospěje k názoru, že vzhledem k pachatelově zdravotnímu stavu bude účelu trestu dosaženo nejlépe, uloží-li pachateli ochranné léčení a současně trest odnětí svobody pod dolní hranicí trestní sazby.

Fakultativně uloží soud ochranné léčení pachateli, který spáchal trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný. V tomto případě ochranné léčení může pouze doplnit trest uložený v rámci zákonné trestní sazby.¹²⁸

¹²⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 425

¹²⁷ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1až 139. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1027

¹²⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 426

Z charakteru této sankce, podobně jako v případě obligatorního uložení ochranného léčení v případě b) vyplývá, že TZ v těchto situacích zohledňuje i duševní poruchu samotnou, tedy pouze kritérium biologické, bez ohledu na její vliv na schopnost ovládací či rozpoznávací.

Druhým případem fakultativního uložení ochranného léčení je případ, kdy pachatel spáchá trestný čin pod vlivem návykové látky, nebo v souvislosti s jejím zneužíváním. Stav pod vlivem návykové látky nemusí dosahovat stupně nepřičetnosti ve smyslu § 26 TZ, ani se k němu nemusí blížit. Postačí ovlivnění návykovou látkou i v menší intenzitě, jestliže toto ovlivnění bylo alespoň jednou z příčin, které vedly ke spáchání trestného činu. Pachatel se musí zneužívání návykových látek oddávat dlouhodobě a toto zneužívání musí mít povahu chorobného návyku.¹²⁹ Toto východisko potvrzuje i Nejvyšší soud. Podle § 72 odst. 2 písm. b) tr. zák. se ochranné léčení uloží tehdy, jestliže pachatel, který se oddává zneužívání návykové látky, spáchal trestný čin pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním. Ochranné léčení se neuloží, je-li vzhledem k osobě pachatele zřejmé, že jeho účelu nelze dosáhnout. Z uvedeného je patrné, že podmínka pro uložení ochranného léčení shledávaná v oddávání se zneužívání návykové látky musí být trvalého rázu, a nestačí např. ojedinělá opilost, ani pouhé zjištění sklonů např. k požívání alkoholických nápojů, ale musí jít o takové požívání, které má povahu chorobného návyku.¹³⁰

8. 5 Zabezpečovací detence

Úplnou úpravu tohoto ochranného opatření přinesl až platný trestní zákoník 40/2009 Sb., do doby jeho přijetí existovala jen určitá zúžená úprava tohoto institutu v zák. 140/1961 Sb. Zabezpečovací detence má po vzoru zahraničních úprav vyřešit letitý problém s výkonem ústavní ochranné léčby některých zvláště nebezpečných pacientů v psychiatrických léčebnách. V obecné rovině lze tuto skupinu pacientů charakterizovat jako osoby nepodrobné, nespolupracující, sociálně těžce maladaptované a agresivní, které odmítají léčbu a v negativním smyslu tak ovlivňují pacienty ostatní. Dále se jedná o osoby postižené chorobou, jejíž léčitelnost je za současných podmínek nemožná nebo alespoň pochybná. Často se u nich setkáváme s těžkými poruchami osobnosti, přičemž nejednou jde i o souhrn několika anomálií současně (např. psychopatické osobnosti, nízkého intelektu a sexuální deviace).

¹²⁹ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1až 139. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1029

¹³⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. dubna 2009, sp. zn. 8 Tdo 456/2009

Účelem zabezpečovací detence je zajištění ochrany společnosti před zvláště nebezpečnými pachateli zločinů, přičemž je zároveň potřeba působit na tyto pachatele léčebnými psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy.¹³¹

Trestní zákoník v § 100 odst. 1 uvádí dva případy, kdy je zabezpečovací detence ukládána obligatorně. V prvním případě odkazuje na § 47 odst. 2 TZ, dle kterého soud uloží zabezpečovací detenci pachateli, který spáchal zločin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud dospěje k závěru, že lze upustit od potrestání, neboť zabezpečovací detence zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trest.

Druhý případ vyžaduje kumulativní naplnění více znaků:

1. Pachatel není pro nepřičetnost trestně odpovědný
2. Dopustil se činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zvláště závažného zločinu
3. Pobyt takového pachatele na svobodě je nebezpečný
4. Nelze očekávat, že by ochranné léčení vedlo k dostatečné ochraně společnosti.¹³²

Srovnám-li tyto důvody s obligatorními důvody pro uložení ochranného léčení, pak je zřejmé, že se v základních znacích shodují. Shodně vyžadují nepřičetnost, zmenšenou přičetnost nebo stav vyvolaný duševní poruchou, nebezpečí pro společnost plynoucí z pobytu takového pachatele na svobodě a spáchání určitého protiprávního jednání. Právě závažnost tohoto jednání má zásadní význam pro určení, které ochranné opatření bude pachateli uloženo. K podobnému závěru lze dojít při porovnání případů fakultativního uložení zabezpečovací detence a ochranného léčení.

8.5.1 Procesní souvislosti

V návaznosti na zakotvení zabezpečovací detence v českém právním řádu došlo rovněž k úpravě trestního řádu. Ustanovení § 36 odst. 4 pís. b) TŘ řadí řízení, v němž se rozhoduje o uložení nebo změně zabezpečovací detence, mezi případy nutné obhajoby. To platí, i jde-li o uložení ochranného léčení. V případě ukládání ochranných opatření je významná úloha státního zástupce, který může řízení o jejich uložení, včetně zabezpečovací detence, která závažným způsobem zasahuje do osobní svobody pachatele, navrhnout v obžalobě dle § 178 TŘ. I bez tohoto návrhu je soud oprávněn uložit ochranné opatření dle § 230 TŘ. I když soud zabezpečovací detenci uloží, nemusí k jejímu vykonání nutně dojít. § 356 TŘ umožňuje soudu, který zabezpečovací detenci uložil, aby od výkonu posléze upustil, jsou-li splněny zákonné podmínky. Ustanovení § 355 TŘ připouští změnu zabezpečovací detence na ochranné léčení.

¹³¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 430

¹³² zákon 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

O trvání a propuštění ze zabezpečovací detence rozhoduje okresní soud, v jehož obvodu je ústav pro výkon zabezpečovací detence, ve kterém se zabezpečovací detence vykonává, podle § 357 TŘ.¹³³ Výkon zabezpečovací detence je podrobně upraven v zákoně č. 128/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence.

8.5.2 Úvaha o zabezpečovací detenci a trestu smrti

Na základě výše uvedených poznatků se domnívám, že zabezpečovací detence je jistým kompromisem mezi ochranným léčením a trestem odnětí svobody. Umožňuje řádně plnit nejvýznamnější – ochrannou funkci trestního práva, avšak zároveň zohledňuje psychický stav pachatele, a snaží se mu pomoci. Tato pomoc zřejmě bude problematičtější, vzhledem k těžkým duševním odchylkám pachatele. Jelikož detenční ústavy fungují teprve krátce, nelze zatím říci, kolik osob se zde změní natolik, aby mohlo žít samostatně na svobodě a v souladu s právem. Podle mého názoru nebude toto číslo příliš vysoké.

Přesto zákonodárce nepřipouští trest smrti ani v těchto případech, kdy pachatelé jsou díky svým povahovým odchylkám trvalou zátěží pro společnost. Důvodem je zásada humanizmu, která patří mezi základní zásady trestního práva a v souladu s Listinou základních práv a svobod trest smrti nepřipouští.

Ač by se na první pohled mohlo zdát, že vzhledem k osobě pachatele, zejména minimální možnosti jeho nápravy, by měl trest smrti opodstatněný, nelze na druhou stranu zapomenout, že právě duševní stav pachatele zapříčinil jejich postavení ve společnosti. Každý den dochází k pokrokům v lékařské vědě, jsou vyvíjeny nové léky, aplikovány nové postupy. Případ dnes beznadějný může být zítra hodnocen úplně jinak. Proto věřím, že současný postup vůči osobám s duševní odchylkou je do značné míry správný a jejich zařazení v ústavech nemusí být trvalé. Důvody, pro které se se současným postupem neztotožňuji zcela, rozeberu v kapitole Úvahy de lege ferenda.

¹³³ zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů

9. Specifické hodnocení duševního stavu mladistvého

Jako mladistvého označuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže osobu, která v době spáchání trestného činu dovršila patnáctý a nepřekročila osmnáctý rok svého věku.¹³⁴ Již samotná existence tohoto zákona naznačuje, že je třeba volit odlišný přístup k těmto pachatelům, na rozdíl od přístupu k pachatelům dospělým.

Rozdíly mladistvých a dospělých pachatelů vyplývají z obecně nižší rozumové a mravní vyspělosti a nezralosti mladistvých.¹³⁵ Pojem nezralost ze ZSM cizí, naopak významná je rozumová a mravní vyspělost, která podstatu nezralosti v sobě zahrnuje. ZSM stanoví, že mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládnout své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.¹³⁶ Rozumová a mravní vyspělost je tedy vedle přičetnosti a věku další podmínkou vzniku trestní odpovědnosti, jde-li o mladistvého pachatele. Taková koncepce trestní odpovědnosti je označována jako tzv. podmíněná přičetnost.¹³⁷ Z dikce zákona je patrné, že je kladen zvlášť velký důraz na schopnost mladistvého rozpoznat nebo ovládnout své jednání. Dospělého pachatele může této schopnosti relevantně zbavit či omezit pouze duševní porucha. Mladistvého vedle duševní poruchy navíc i nedostatečná rozumová a mravní vyspělost.

Budeme-li u mladistvého, který netrpí duševní poruchou, pátrat po původu nedostatečné rozumové a mravní vyspělosti, jsem přesvědčen, že jej výstižně shrnuje Pavlovský v popisu základních rysů delikvence mladistvých v ČR. V mezilidských vztazích dochází ke komunikační lhostejnosti, a tím oslabení sociální kontroly. S oslabením sociální kontroly roste tolerance vůči antisociálnímu nebo nelegálnímu počínání. Ani rodina, ani škola neplní v současné době řadu nezbytných výchovných funkcí. Rodina by měla dítě úspěšně socializovat, tzn. učit je sebekontroly a sebeusměrnění. Potíže získávání sebekontroly ve škole odpovídají nízké nebo žádné spolupráci mezi školou a rodinami. Technologický pokrok (mobilní telefony, internet aj.) změnil život rodin i jednotlivců, snížil možnosti sportovního vyžití, účast na činnosti různých zájmových spolků a sdružení. Vyšší úroveň nezávislosti a více volného času přispívá k rapidnímu nárůstu kriminality mladistvých.¹³⁸

¹³⁴ zákon č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

¹³⁵ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 144

¹³⁶ Tamtéž s. 197

¹³⁷ zákon č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

¹³⁸ PAVLOVSKÝ, P. a kol.: *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. s. 157

10. Srovnání české a slovenské právní úpravy

Základním pramenem právní úpravy nepřičetnosti na Slovensku je Trestný zákon č. 300/2005 Z. z., ve znění účinném od 1. ledna 2006. Nepřičetnost vymezuje v § 23 podobně, jako česká právní úprava: „Kdo pro duševní poruchu v čase spáchání činu jinak trestného nemohl rozeznat jeho protiprávnost, nebo ovládnout své jednání, není za tento čin trestně odpovědný, pokud tento zákon nestanoví jinak.¹³⁹ Poslední věta legální definice odkazuje na situace, které se řeší dle ustanovení o opilství nebo actio libera. Takový odkaz v české právní úpravě nenalezneme, ale podstata řešení je stejná.

I pro slovenský trestní zákon je ve vztahu k nepřičetnosti klíčový pojem duševní porucha. Na rozdíl od českého práva však na Slovensku chybí legální definice duševní poruchy, a je proto vymezena naukou. Burda jako nejčastější duševní poruchy vedoucí k nepřičetnosti uvádí duševní choroby, chorobné duševní stavy a krátkodobé duševní poruchy. Ve shodě s českou právní úpravou jsou tyto stavy relevantní pouze, mají-li za následek nedostatek ovládací nebo rozpoznávací schopnosti.¹⁴⁰

Slovenské právo zná rovněž stav zmenšené přičetnosti, ač ji trestní zákon nedefinuje. Dle Mašlanyové je stav zmenšené přičetnosti potřeba odlišit od stavu nepřičetnosti. Zmenšená přičetnost není důvodem vyloučení trestní odpovědnosti, jelikož schopnost ovládací nebo rozpoznávací je v důsledku duševní poruchy výrazněji snižena, a takový stav pouze odůvodňuje zvláštní postup vůči pachatelí.¹⁴¹

Shodně přistupuje české i slovenské právo k problematice trestného činu opilství. Rozdílný je však rozsah ustanovení druhých odstavců § 360 TZ a § 363 slovenského TZ. Slovenské právo, na rozdíl od českého, jako výjimku z aplikace opilství uvádí pouze případ, kdy se pachatel přivede aplikací návykové látky úmyslně do stavu nepřičetnosti, v úmyslu spáchat v tomto stavu trestný čin – tedy actio libera in causa dolosa. Případ actio libera in causa culposa zde výslovně uveden není, je však v praxi dovozován.

¹³⁹ zákon č. 300/2005 Z. z., trestný zákon, ve znění pozdějších předpisů

¹⁴⁰ BURDA, Eduard, a kol.: *Trestný zákon: komentár, I. diel*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 153.

¹⁴¹ MAŠLÁNYOVÁ, Darina a kol. *Trestné právo hmotné: všeobecná o osobitá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 81

Čentěš to demonstuje na příkladu řidiče motorového vozidla, který se požitím návykové látky uvede do stavu nepřičetnosti a při jízdě způsobí smrtelnou nehodu. Potom bude trestně odpovědný za trestný čin spáchaný z nedbalosti. Dále Čentěš dodává, že slovenský trestní zákon neřeší případ, který by mohl být posuzován jako *actio libera in causa culposa*. Vhodné by bylo inspirovat se úpravou trestného činu opilství dle § 201a českého Trestního zákona.¹⁴²

Stejně jako český trestní zákoník, i slovenské právo zná institut zabezpečovací detence. Ač je v obou právních řádech veden jako nejpřísnější ochranné opatření, existuje významný rozdíl v tom, komu lze toto ochranné opatření uložit podle práva českého, a komu podle slovenského. V českém právu je detence v podstatě zostřená verze ochranného léčení pro ty pachatele, u kterých by ochranné léčení nebylo dostačující. V případě slovenské zabezpečovací detence je nezbytné, aby před umístěním pachatele do zabezpečovací detence proběhla jiná sankce, a to trest odnětí svobody nebo ochranné léčení. Zabezpečovací detenci je tak možné uložit pouze pachateli, který ve výkonu trestu odnětí svobody onemocní duševní chorobou, která je dle lékařského posudku nevléčitelná a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný, dále pachateli, který se po skončení výkonu trestu odnětí svobody odmítá podrobit ochrannému léčení, pachateli sexuálního trestného činu před nebo po skončení výkonu trestu odnětí svobody. Novelizace zakotvila nový, 4. odstavec § 81, dle kterého je možné umístit do detence pachatele vykonávajícího ochranné léčení, jedná-li se o nebezpečného pachatele.¹⁴³

Trest odnětí svobody je možné uložit pouze přičetnému pachateli. Proto je zřejmé, že ve slovenských detenčních ústavech nalezneme krom pachatelů trpících duševní chorobou, která se u nich projevila během výkonu trestu odnětí svobody i pachatele přičetné, jejichž osobnost je sice narušena, ale nikoliv způsobem zakládajícím nepřičetnost. Naproti tomu v českých detenčních ústavech jsou umístěni pachatelé, kteří jsou velmi nebezpeční právě z důvodu své nepřičetnosti.

Dle mého názoru lze shrnout, že česká i slovenská úprava nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti je postavena, krom zabezpečovací detence, na stejných východiscích. Česká právní úprava však obsahuje více legálních definicí, zatímco na Slovensku více spoléhají na nauku a judikaturu.

¹⁴² ČENTĚŠ, Jozef.: *Hmotnéprávné aspekty trestnej činnosti páchanej v súvislosti s nealkoholovou toxikomániou v Slovenskej republike* [online]. Infodrogy.sk, červenec 2007[cit. 10.července 2013]. Dostupné na <<http://www.infodrogy.sk/indexAction.cfm?module=Library&action=GetFile&DocumentID=626>>

¹⁴³ MAŠLÁNYOVÁ, Darina a kol. *Trestné právo hmotné: všeobecná o osobitá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 178

11. Úvahy de lege ferenda

11.1 Vliv nepřičetnosti na soukromé právo

Ačkoliv řadíme nepřičetnost mezi nástroje veřejného práva, svou podstatou má blízko k institutu zbavení způsobilosti k právním úkonům v právu soukromém. Touto podstatou je duševní porucha, která je klíčová v obou případech. Přesto v platném právu nenalezneme žádný vztah mezi nepřičetností, a zbavením způsobilosti k právním úkonům.

Tento stav má své opodstatnění, každý z těchto institutů sleduje jiný cíl. Nepřičetnost zkoumáme, abychom zjistili trestní odpovědnost pachatele, zbavení způsobilosti k právním úkonům chrání duševně nemocnou osobu a umožňuje jí určitým způsobem existovat ve společnosti.

Tomu odpovídá i procesní postup. Zbavení způsobilosti k právním úkonům patří mezi nesporná řízení, a dle § 81 odst. 1 Občanského soudního řádu může být zahájeno na návrh i bez návrhu,¹⁴⁴ přičemž zákon nestanoví, kdo může návrh podat.

Následky této dvojkolejnosti soukromého a veřejného práva mohou být fatální, jak ukazuje např. výrazně medializovaný případ z nedávné doby. Pachatel byl vlastníkem velkého psa, kterému umožnil volný pohyb i mimo své obydlí, aniž by zvíře jakkoliv kontroloval, nebo usměrňoval jeho chování. Tak došlo k tomu, že pes v obecním rybníce utopil plavkyni. Při trestním řízení vyvstala pochybnost o pachatelově přičetnosti. Následně byl shledán nepřičetným, a došlo k uložení ochranného léčení, vykonávaného ambulantně.

Pes je dle platného občanského zákoníku věcí, a ani poněkud odlišné pojetí zvířete v novém občanském zákoníku nemění nic na faktu, že jeho koupě, případně jiný způsob obstarání, je právním úkonem. Zmíněnému pachateli nic nebrání, aby si obstaral jiného psa a bude věcí náhody, zda dojde k další újmě na zdraví.

Domnívám se, že další podobné situace nemusí být nijak ojedinělé. Řešení by mohla přinést změna OSŘ, kdy vyslovení nepřičetnosti v trestním řízení by obligatorně znamenalo povinnost zahájit řízení o způsobilosti k právním úkonům před soudem civilním.

---

¹⁴⁴ zákon 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

11.2 Prevence trestné činnosti

Domnívám se, nepřičetný pachatel je pachatelem atypickým. Výraznou odlišností od pachatelů přičetných je motiv, jež ho vede ke spáchání trestného činu. Tento motiv tkví v chorobném duševním stavu pachatele a proto zřejmě bude velmi obtížné vyslovit, co pachatele k jeho jednání vedlo a co by jej k němu mohlo vést v budoucnu.

Mezi většinovou společností žijí osoby, které trpí duševní poruchou ve smyslu § 123 TZ a přesto žijí v souladu s právním řádem, neboť tuto poruchu usměrňují podle lékařských pokynů. Může se ale stát, že nemocný vysadí předepsané medikamenty a poruší určený léčebný režim v domněnání, že je již nepotřebuje. Necítí žádné potíže a pozapomene, že tento příznivý stav je dán právě díky dlouhodobé terapii. Následně pak duševní porucha dostane kritický rozměr, a je otázkou času, kdy jej zbaví schopnosti ovládací a rozpoznávací, a dojde ke spáchání trestného činu.

Platné právo řeší až následek takové situace. Jsem však přesvědčen, že až k fatálním koncům by nemuselo docházet. Ač jsem v úvodu zmínil, že motiv bude obtížně zjištělný, dá se na druhou stranu lehce zjistit porušování léčebného režimu. Je zřejmé, že trestný čin je důsledkem tohoto porušení. Má společnost čekat, až dojde ke spáchání trestného činu? Jsem toho názoru, že by měla reagovat již na ono porušení léčebného režimu. Jistě existuje více variant těchto reakcí. Patrně nejradikálnější forma by spočívala v zavedení zvláštní skutkové podstaty trestného činu, respektive činu jinak trestného. Mohl by ji naplnit pouze speciální subjekt – osoba trpící duševní poruchou, přičemž by byla vyžadována předchozí lékařská diagnóza takové poruchy. Objektivní stránku spatřuji právě v porušení stanoveného léčebného režimu, sankcionovanou okamžitým uložením ochranného léčení vykonávaného ústavní formou.

Toto řešení má jistá úskalí. Došlo by k významnému zásahu do osobní svobody člověka, který se ničeho nedopustil. Navíc neznamená úplnou prevenci páchaní trestné činnosti nepřičetnými osobami, jednalo by se pouze o eliminaci osob monitorovaných na základě jejich duševního stavu. Protože však právě takové osoby mohou být potencionálně velmi nebezpečné, věřím, že by tato mnou navrhovaná prevence byla účinná, podobně jako sankcionování běžných ohrožovacích trestných činů.

Závěr

Cílem mé práce bylo zejména charakterizovat nepřičetnost, zmenšenou přičetnost a vymezit úlohu těchto institutů v trestním právu. Jak dokládá první kapitola, problematika pachatele a jeho duševního zdraví provází lidstvo od dávných dob. Společnost trestající pachatele vždy zkoumala jeho psychický stav a odlišně reagovala v případech, kdy trestný čin byl neštěstím způsobeným odlišným psychickým stavem pachatele a nikoliv projevem zlé vůle nebo nedbalosti a bezohlednosti.

Tento proces zkoumání a zohledňování psychiky pachatele se postupem doby vyvíjel, a tak dnes máme přesně stanovená kritéria, která musí být splněna, aby mohla být vyslovena nepřičetnost. Jejich vymezením jsem se zabýval ve druhé kapitole.

Základním předpokladem nepřičetnosti je duševní porucha, tedy biologické kritérium nepřičetnosti. Patrně žádný pachatel trestného činu není vyrovnaná osobnost, vyhovující kritériím psychiatrů a psychologů o normě. Jak dokládá třetí kapitola, v lidské společnosti se nachází mnoho lidí, kteří jsou nějakým způsobem narušeni. Jedná se o širokou skupinu psychopatů, u kterých je nerovnoměrně rozvinuta struktura osobnosti a jejich anomálie se projevují různým způsobem, podle typu narušení osobnosti. Tito lidé za svou odchylku nemohou, její původ stojí mimo rámec, který mohli ovlivnit. Přesto budou za případný trestný čin plně odpovědni, neboť právní řád uznává nepřičetnost pouze takovým duševním poruchám, které jsou natolik závažné, že není v lidských silách své chování přizpůsobit společenským pravidlům. Jsem přesvědčen, že zákonná definice duševní poruchy, vymezená v § 123 TZ, je významným pozitivním posunem od dosavadní praxe, která vymezovala relevantní duševní poruchy jako duševní choroby, chorobné duševní stavy a krátkodobé duševní poruchy. Pozitivnost této definice spatřuji ve dvou rovinách. Jednak dojde k posílení právní jistoty, a jednak bude mít usnadněnou práci soudce, který je v oboru psychiatrie laik, a proto potřebuje co nepřesnější vodítko, dle kterého by mohl posoudit relevantnost dané duševní poruchy.

Stejná pozitiva oceňuji i v případě zakotvení institutu zmenšené přičetnosti v § 27 TZ.

Nikoliv pouze vyšší moc, ale i člověk sám si může přivodit nepřičetnost nebo zmenšenou přičetnost, a to aplikací návykových látek. Srovnáme-li racionálně pozitivní a negativní přinášeující návykové látky, je s podivem, jak dalece je jejich užívání rozšířené a oblíbené. V jejich prospěch hovoří uvolněná nálada, odbourání stresu a co se týče alkoholu, v malé dávce údajně pozitivně působí na srdce a cévy. Tato pozitiva lze však snadno nahradit jinými prostředky. Na druhé straně stojí armáda osob závislých na rozmanitých návykových látkách,

příčemž páčání trestné činnosti bývá mnohdy doprovodným projevem této závislosti. O vztahu návykových látek a nepřičetnosti pojednává kapitola 6. Nejběžnější, a rovněž nejsnáze přístupnou návykovou látkou je alkohol. S jeho působením se lidský organizmus vypořádá obvykle lépe, než s působením jiných návykových látek. Jelikož působí pozvolna, lze kontrolovat jeho účinky. Naproti tomu nástup účinků ostatních návykových látek, zejména drog, včetně tzv. lehkých, je po jejich požití nekontrolovatelný a nelze přesně odhadnout, jak na psychiku jedince zapůsobí. Nebezpečí tzv. tvrdých drog dále spočívá i v té jejich vlastnosti, že mohou vyvolat duševní poruchu i po jednom požití, a to takového charakteru, že může být velmi obtížně léčitelná. Rozhodující je jistá predispozice konzumenta, o které ovšem předem neví.

V dalších kapitolách jsem rozebral úlohu znalce, specifika mladistvých pachatelů – zejména tzv. podmíněnou přičetnost a procesní důsledky vyplývající z nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Provedl jsem komparaci České a Slovenské právní úpravy, a práci završil úvahami, jak lépe chránit společnost před nepřičetnými pachateli. Věřím, že se mi tak podařilo splnit cíl této práce – tedy charakterizovat jednotlivé instituty a přispět k jejich rozboru vlastními názory.

Seznam použitých zdrojů

Publikace

- BURDA, Eduard a kol. *Trestný zákon: komentár, I. diel*. Praha: C. H. Beck, 2010. 1136 s.
- ČÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepříčetný pachatel (aktuální praktické i teoretické problémy trestního práva a trestního řízení v ČR v souvislosti s posuzováním nepřičetnosti – srovnávací studie)*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, svazek 55, 1995. 97 s.
- DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976. 269 s.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009. 895 s.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2009, s. 784
- KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské: část obecná i zvláštní*. Praha: Melantrich, 1935. 337 s.
- MAŠLÁNYOVÁ, Darina a kol. *Trestné právo hmotné: všeobecná o osobitá část'*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 496
- MÍŘIČKA, August. *Trestní právo hmotné: část všeobecná*. 5. vydání. Praha: Všehrd, 1920. s. 119.
- NETÍK, Karel a kol. *Psychologie v právu: úvod od forenzní psychologie*. Praha: C. H. Beck, 1997. 140 s.
- NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010. 584 s.
- PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. 232 s.
- RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 1931. 173 s.
- SOLNAŘ, Vladimír. *Trestní právo hmotné. Část obecná*. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1947. s. 188
- SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha: Academia, 1972. 367s.
- SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Československé trestní právo: svazek první, obecná část*. 2., částečně přepracované vydání. Praha: Orbis, 1969. s. 318
- ŠÁMAL, Pavel. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1až 139. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1296

ŠÁMAL, Pavel. a kol.: *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 3285

ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 101 s.

VANTUCH, Pavel, *Trestní zákoník s komentářem*. Praha: Anag, 2011. s. 1368

Odborné články v časopisech

ŠVARC, Jiří. Posuzování duševního stavu v trestním řízení. *Česká a Slovenská psychiatrie*, 2011, roč. 107, č. 4, s. 220 – 226.

LANGER, Petr. Trestný čin opilství. *Bulletin advokacie*, 2005, č. 2, s. 59

Právní předpisy

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění zákona č. 306/2009 Sb.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 117/1852 Ř.z., zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích, platný od 1. září 1852.

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 36/1967 Sb., zákon o znalcích a tlumočnících, ve znění zákona č. 227/2009 Sb. účinném ke dni 1. července 2010

Zákon č. 300/2005 Z. z., trestný zákon, ve znění pozdějších předpisů

Zákon 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 37/1967 Sb., vyhláška ministerstva spravedlnosti k provedení zákona o znalcích tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů

Judikatura

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. srpna 2007, sp. zn. 5 Tdo 874/2007

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. dubna 2009, sp. zn. 8 Tdo 456/2009

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. května 2013, sp. zn. 3 Tdo 343/2013

Internetové zdroje

BRANDEJSKÁ, Anna. *Česko je velmocí extáze, metamfetaminu a marihuany* [online]. iDNES.cz, 24. června 2011 [cit. 27. července 2012]. Dostupné na <http://zpravy.idnes.cz/cesko-je-velmoci-extaze-metamfetaminu-a-marihuany-fv7-/krimi.aspx?c=A110623_182402_domaci_abr>.

CSÉMY, Ladislav, CHOMYNOVÁ, Pavla. *Zaostřeno na drogy 2012-01* [online]. Drogy-info.cz, 20. února 2012 [cit. 27. Července 2012]. Dostupné na <www.drogy-info.cz/index.php/publikace/zaostreno-na-drogy/2012-zaostreno-na-drogy/zaostreno-na-drogy-2012-01-c-1-2012>.

RADIOLOGICKÁ SPOLEČNOST USA. *Masivní užívání marihuany v období dospívání způsobuje změny v mozku* [online]. Drogy-info.cz, 30. listopadu 2005 [cit. 27. července 2012]. Dostupné na <http://www.drogy-info.cz/index.php/info/ilegalni_drogy/konopne_drogy/masivni_uzivani_marihuany_v_obdobi_dospivani_zpusobuje_zmeny_v_mozku>.

ÚSTAV PRÁVA A PRÁVNÍ VĚDY. *Studie k návrhu vyhlášky, kterou se mění vyhláška č. 37/1967 Sb.* [online]. Ustavprava.cz, 22. července 2008 [cit. 2. 8. 2012]. Dostupné na <http://www.ustavprava.cz/upload/oldfiles/files/studie_a_komentare/sk_2008/03_2008.pdf>

ČENTÉŠ, Jozef. *Hmotněprávné aspekty trestnej činnosti páchanej v súvislosti s nealkoholovou toxikomániou v Slovenskej republike* [online]. Infodrogy.sk, červenec 2007 [cit. 10. července 2013]. Dostupné na <<http://www.infodrogy.sk/indexAction.cfm?module=Library&action=GetFile&DocumentID=626>>

HARDOŠ, Jiří. *Byl to hrozný pohled, popsal mladík, jak brutálně zavraždil spolubydlicí pár* [online]. Novinky.cz, 11. září 2013 [cit. 19. září 2013]. Dostupné na <<http://www.novinky.cz/krimi/312923-byl-to-hrozny-pohled-popsal-mladik-jak-brutalne-zavrazdil-spolubydlici-par.html>>

Anotace

Cílem této diplomové práce je analýza a charakteristika dvou významných institutů trestního práva – nepříčetnosti, a zmenšené příčetnosti. Práci tvoří jedenáct kapitol. První z nich přináší pohled do historie uvedených institutů. Nepříčetnost i zmenšená příčetnost mají dlouhou právní tradici, neboť společnost vždy rozdílně přistupovala k pachatelům duševně zdravým, a nepříčetným.

Nicméně, těžiště práce spočívá v rozboru platné právní úpravy. Vymezuje jednotlivé předpoklady, nutné pro vyslovení nepříčetnosti. Prvním z těchto předpokladů je existence duševní poruchy. Existuje celá řada duševních poruch, přičemž některé jsou právně relevantní, jiné nikoliv. Jejich rozdělení a projevy obsahuje třetí kapitola.

Nepříčetnost může být vyvolána požitím návykových látek. Vzhledem ke snadné dostupnosti těchto látek, je zde reálné riziko vzniku nepříčetnosti, nebo zmenšené příčetnosti. Toto riziko je vyšší u mladistvých. Právě u mladistvých se pro vznik jejich trestní odpovědnosti více zohledňuje jejich psychický stav, než u dospělých pachatelů, proto je těmto specifickým věnována samostatná kapitola.

Další kapitoly jsou zaměřeny na úlohu znalce – psychiatra a psychologa, procesněprávní aspekty nepříčetnosti a sankcionování nepříčetných a zmenšeně příčetných pachatelů. Předposlední kapitola je věnována komparaci české a slovenské právní úpravy. Závěr práce tvoří úvahy nad účinnější ochranou společnosti před nepříčetnými pachateli.

Klíčová slova

Nepříčetnost, zmenšená příčetnost, duševní porucha, návyková látka, pachatel, psychika.

Annotation

The aim of the thesis is an analysis and characteristic of two important institutes of Criminal Law – insanity and diminished sanity. The thesis is made up of eleven chapters. The first of them gives an insight into the history of these institutes. Insanity and diminished sanity have a long legal tradition, because the society has always treated sane and insane offenders differently.

However, the work is mainly focused on the analysis of the current legislation. It defines the various assumptions required for the declaration of insanity. The first of these assumptions is the existence of mental disorders. There is a number of mental disorders, some of which are legally relevant, some are not. Their distribution and symptoms are covered in the third chapter.

Insanity may be caused by ingestion of addictive drugs. Due to the easy availability of these substances, there is a real risk of insanity or diminished mental capacity. This risk is higher among adolescents. It is especially the adolescents whose state of mind must be carefully taken into account in order to regard them as criminally liable as compared to adult offenders and so these specifics are discussed in a separate chapter.

Other chapters focus on the role of experts - psychiatrists and psychologists, procedural aspects of insanity and sanctions against insane and diminished sane offenders. The penultimate chapter is devoted to a comparison between Czech and Slovak legislation. The thesis concludes with consideration of effective protection of society against insane offenders.

Key Words

Insanity, diminished sanity, mental disorder, addictive drug, offender, psyche.